

Jacob de coster van Maerlant

door

E.H. J. NOTERDAEME

In 1951 verscheen in de Handelingen voor Geschiedenis te Brugge een artikel over Jacob van Maerlant, dat reeds veel stof heeft opgejaagd. Het brak af met de reeds 150 jaar lang gevolgde voorstelling dat de dichter het Brugs Ambacht had verlaten om zich te Maerlant bij den Briel te vestigen, aldaar het ambt van koster had uitgeoefend, en zijn naam aan dit Maerlant had ontleend.

Volgens de nieuwe thesis is hij in het Brugse Maerlant, te Houtave in het Brugs Ambacht, geboren. Hij heette de coster en is nooit uitgeweken naar Voorne. Hij noemde zich Van Maerlant, omdat hij te Maerlant geboren was. Subsidiar werd de vraag gesteld: is Jacob de coster van Maerlant te vereenzelvigen met Jacobus custos, met Jacob de coster, die in het midden van de dertiende eeuw binnen het atrium van Snellegem woonde, naast het ridderhof van de Heren van Roden? Hij zou tot de familie van Weitkinus de coster hebben behoord, die te Mallant in Houtave woonde en een leenman was van deze ridders. Weitkinus was ter school geweest: hij was een clericus. Wellicht was Jacob van Maerlant zijn zoon en heeft deze dezelfde weg gevolgd als zijn vader en de kapittelschool van Sint-Donaas bezocht. Dat de clericus Jacobus custos later naast het ridderhof te Snellegem terecht kwam kan geen verwondering verwekken, daar Weitkinus de coster een familiaris was van de ridder van Snellegem. Weitkinus had daarenboven 12 ponden gegeven aan de ridder Willem van Maldegem voor zijn bemiddeling bij Gerardus van Roden, de ridder van Snellegem, tot het verbreken van een leenverband. De oom van Willem van Maldegem was proost van het kapittel van Sint Donaas en heeft aldaar Jacob de coster gekend. Willem van Maldegem was gehuwd met Margareta, de dochter van Gerardus van Roden van Snellegem, de ridder die de stichting deed op het huis van Jacob de coster. Deze twee ridders: Gerardus van Roden en Willem van Maldegem stonden dus in betrekking met Weitkinus de coster. Het kan niemand verwonderen dat Jacob de coster, wellicht de zoon van Weitkinus, op het ridderhof van Snellegem terecht kwam¹.

(1) De overlevering leert dat Jacob van Maerlant schepenklerk was te Damme. Lambertus van Maldeghem was in 1274 schepen te Damme. Zou Lambertus hem het ambt van schepenklerk hebben aangeboden? *Arch. Départ. Lille*, 28 H nr 1703.

De nieuwe voorstelling heeft niet enkel gepoogd de dichter Jacob van Maerlant te identificeren. Ze heeft daarenboven een nieuwe volgorde van de werken van de dichter ontdekt, en dat is op letterkundig gebied van groot belang. Tot nu toe werd daarop niet genoeg de aandacht getrokken.

Volgens de oude versie was de Alexander het eerste werk van de dichter. Deze zou dus van meet af met een groot werk hebben uitgepakt, wat weinig waarschijnlijk is. Daarna zou hij te Maerlant bij Den Briel een aantal werken hebben geschreven, die J. Van Mierlo als volgt heeft gerangschikt : in de ban van de Britsche sagen : de Merlijn en Torec. Na dit werk zou de dichter de wetenschap op rijk hebben beoefend met de Sompniaris, de korte Lapidaris en de Hemelijchede der Hemelijcheit. Volgt dan de Historie van Troyen. Te Damme schreef hij het wetenschappelijk bedoelde werk : Der Naturen Bloeme, om zich daarna te begeven op het terrein der ernstige geschiedschrijving met zijn Sinte-Clara, Sint-Franciscus, Rijmbijbel, en Spieghel Historiael.

J. Van Mierlo heeft gepoogd de gedachtengang van de dichter op te zoeken en de evolutie ervan in zijn werken terug te vinden.

De volgorde van de werken van de dichter was echter niet deze zoals ze in de trouwens uitstekende monografie van J. van Mierlo wordt voorgesteld. Indien er één feit vast staat dan is het dat de dichter zijn Alexander heeft geschreven vóór zijn Merlijn. De dichter schrijft immers in zijn Merlijn :

Nu biddic u, dat is waer,
Jacob de coster van Merlant,
Dien ghi te voren hebt bekant,
In des conincs Alexanders geesten.

Hij verklaart dus uitdrukkelijk dat hij reeds de Alexander had gedicht. In zijn Historie van Troyen schijnt de dichter echter zich zelf tegen te spreken. Het heet er :

Hier voren dichte hi Merlijn,
Ende Alexander uten Latijn
Toerecke ende dien Sompniarijs
Ende den cortten Lapidarijs.

Jonckbloet heeft niets beters gevonden dan deze opsomming als een inlassing van een kopiist in twijfel te trekken. Ook J. Van Mierlo moest bekennen : Toch doet die opsomming enigszins vreemd aan : de volgorde is niet de chronologische ; en het werk dat het eerst vermeld wordt, Merlijn, is juist een werk waarover de dichter nooit fier is geweest.

J. Van Mierlo schrijft dat de volgorde niet chronologisch is, omdat de Alexander vóór de Merlijn werd gedicht, en Jacob in zijn *Historie van Troyen* eerst de Merlijn en dan de Alexander vermeldt.

De opsomming is echter wel chronologisch, en toch spreekt de dichter zich zelf niet tegen. Hij somt immers de werken op die hij onmiddellijk te voren heeft geschreven. Onmiddellijk vóór zijn *Historie van Troyen* dichtte hij de Merlijn, en vóór de Merlijn de Alexander, vóór de Alexander Toerecke, vóór Toerecke de Sompniaris, om zo op te klimmen tot zijn eerste werk: de corte Lapidaris. Het is normaal dat hij zijn literaire loopbaan heeft begonnen met een kort werk.

Hetgeen Jacob van Maerlant schreef in zijn Merlijn is dus niet in tegenspraak met hetgeen hij later schreef in zijn *Historie van Troyen*. In beide werken laat hij weten dat hij zijn Alexander geschreven heeft vóór zijn Merlijn.

J. Van Mierlo heeft nooit deze nieuwe volgorde weerlegd. Hij heeft er nooit rekening mede gehouden, ze doodgezwegen, en de aandacht ervan afgetrokken. Hij heeft zich beperkt tot het verdedigen van het Brielse Maerlant. Op literair gebied is de nieuwe volgorde nochtans van het grootste belang. Ze ligt niet vastgekoppeld aan het Brielse Maerlant en ook niet aan Jacobus custos van het obtuarium van Snellegem. Ze blijft stand houden, dan nog als het zou bewezen zijn dat Jacob de koster was van Maerlant bij DenBriel.

De gedachtengang van de dichter was dus niet deze zoals J. Van Mierlo ze heeft voorgesteld. Jacob heeft in het Brugs Ambacht, en dat nog vóór zijn Alexander, drie werken geschreven: Lapidaris, Sompniaris en Toerecke, die op rekening werden gebracht van de Brielse Maerlant. Hij is begonnen met wetenschappelijk werk op rijm. Hij heeft reeds de Britse sagenstof bewerkt vóór zijn Alexander.

In Nederland werd de nieuwe voorstelling zeer gunstig onthaald. Dr. H.P. Schaap heeft in een artikel op 21 september 1951 in de *Vlaamse Linie* zich tegen de nieuwe thesis gekant. J. Van Mierlo citeerde dit met genoegen, en nodigde in *Verlagen en Mededelingen van de Vlaamse Academie* » de Nederlanders uit Dr. Schaap te volgen, en schreef: Wij verlangen nu wel meer². Niemand heeft aan deze uitnodiging gevolg gegeven. Integendeel. Dr. H.P. Schaap heeft de oude thesis vaarwel gezegd in een artikel dat verscheen op 2 december 1955 in de *Nieuwe Brielse Courant*. In

(2) J. Van Mierlo, *Jacob, die coster van Merlant*, in *Versl. en Mededelingen Koninklijke Vl. Academie voor Taal en Letterkunde*, 1952, blz. 69.

het januarinummer van *Het Pennoen* van 1959 liet hij weten dat hij sedert 1952 meer en meer overtuigd was geraakt van de degelijkheid van de nieuwe voorstelling van het Maerlant-probleem, en dat hij hoopte dat de argumenten die ervoor worden ingeroepen weldra alle wetenschappelijke twijfelaars in Noord en Zuid zouden overtuigen.

Prof. Dr. L.C. Michels heeft op 5 september 1951 in *De Tijd* zeer waarderend over de nieuwe hypothese geschreven, zonder er zich voor of tegen uit te spreken. E.P. Maximilianus, O.F.M. Cap. heeft in 1954 in zijn *Sint Franciscus Leven* de nieuwe voorstelling aanvaard en haar ingewerkt in het eerste deel van een vluchtig overzicht van het leven en de werken van de dichter. Dit heeft er veel toe bijgedragen om de nieuwe thesis ingang in Nederland te doen vinden. Vanaf het eerste uur had ze echter reeds steun gevonden bij Prof. Dr. W.Gs. Hellinga. Het is vooral aan zijn gezag en invloed te danken dat ze in Nederland zo gunstig werd onthaald. In het nummer van januari 1956 van *Wetenschappelijke Tijdingen* heeft hij zich samen met Anna Kampstra, litt. Dra., in het debat dat daar werd gevoerd, openlijk voor de nieuwe oplossing van het Maerlant-probleem uitgesproken³.

Gerard Knuvelder gaf in *Het Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letteren*, 1957, op blz. 1233 en volgende een uiteenzetting van de oude traditionele thesis zowel als van de nieuwe, en vermeldde dat het discutabel is welk Maerlant in de naam van de dichter schuilt.

Om tot een volledig overzicht te komen van hetgeen reeds over de nieuwe voorstelling van het Maerlant-probleem is verschenen, kunnen hier nog de volgende artikelen worden vermeld die ik liet verschijnen :

In 1958, in « Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge », blz. 97-114 : Jacob van Maerlant en het Leven van de H. Clara, en in « Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, blz. 47-59 : Bij het Maerlant-probleem.

In 1959, in « Ons Heem », blz. 147-152 : Jacob de Costere van Maerlant - Het geslacht de Costere te Houtave.

(3) In *Wetenschappelijke Tijdingen* verschenen volgende artikelen :

J. Noterdaeme, *Jacob de Coster van Maerlant* - Oktober 1955.

J. Van Mierlo, *Jacob van Maerlant* - november 1955.

J. Van Cleemput, *Jacobus custos* - december 1955.

J. Van Mierlo, *De koster Jacob, niet Jacob de coster* - februari 1956.

R. Haeserijn, *De toenaam (De) Costere* - februari 1956.

Noterdaeme, Van Cleemput, Van Mierlo, *Jacob van Maerlant* - maart-april 1956.

Van Cleemput, *Prebiter, Parochia, Parochus* - februari 1958.

In 1960, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, blz. 193-200 : De Spiegel Historiae, en blz. 291-300 : Jacob van Maerlant — en in hetzelfde jaar in « Ons Heem », blz. 203-219 : Het Maerlant-probleem.

In 1961, in « Het Brugse Ommeland », nr. 4. Het Atrium van Snellegem, het obituarium, en Jacobus custos.

In 1961 in « West-Vlaanderen », nr. 57, blz. 197 : Jacob van Maerlant.

In België bleef de reactie uitsluitend beperkt tot deze van J. Van Mierlo. Aanvankelijk had deze geleerde zich in « De Vlaamse Linie » op 27 juli 1951, zeer lovend over de nieuwe gegevens in verband met het Van Maerlant - probleem uitgesproken. Nadien hebben de bezwaren zich bij hem opgehoopt. In januari 1952 heeft hij ze medegedeeld in « Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde » in een artikel dat eindigde met de woorden : « Vooralsnog echter geloven wij niet, dat de gewone verklaring van Jacobs naam er door zal gewijzigd worden : zijn verblijf te Maerlant, op Voorne, staat al te vast ». J. Van Mierlo heeft echter geen enkel bezwaar tegen de nieuwe aangeduide kronologische orde van de werken van de dichter ingebracht. Hij heeft ze dus impliciet aanvaard. Dan moet ook de lijn worden doorgetrokken en het besluit worden aanvaard dat er uit voortvloeit. De nieuwe volgorde van Jacobs werken brengt het verblijf van de dichter op Voorne en zijn kosterschap aldaar aan het wankelen.

« Onlangs nu, aldus J. Van Mierlo, in 1952 in *Verslagen en Mededelingen*, heeft E.H. Noterdaeme het voor de oude hypothese van Karel Versnaeyen opgenomen en haar heel wat nieuw, fris leven ingeblazen ». Hoe ik daartoe kwam? Heel toevallig. Wanneer ik, nu 16 jaar geleden, pastoor werd benoemd te Snellegem, vond ik in de pastorie enkele aantekeningen van E.H. Pieters, die ik had opgevolgd, over de toponiemen en de oude hofsteden van Snellegem. Ik zag ze na, begon belang te stellen in de geschiedenis van de parochie en kwam tot de ontdekking dat de hofstede naast de pastorie, het Oosthof, in de dertiende eeuw bewoond was door de ridders van Roden. Karel de Flou had dit ridderhof niet kunnen identificeren en schreef in zijn *Woordenboek* : Rooden, een leengoed te Sint-Andries of te Snellegem. In het Rijksarchief te Brugge, in het fonds der abdij van Sint-Andries, ligt er een rijke verzameling van oorkonden die in de dertiende eeuw door de ridders van Roden werden uitgevaardigd. Het is in dit fonds dat onder meer de zes oorkonden berusten waarin er sprake is van Weitkinus de Houthawa dictus custos. Het stelsel Versnaeyen-Serrure heeft zich op deze oorkonden gesteund om het bestaan te bewijzen van een geslacht de Costere in de dertiende eeuw te Houtave in Maerlant.

De zes oorkonden werden immers afgeleverd tussen 3 januari 1236 en December 1252. Uit deze oorkonden werd echter nooit gehaald wat er uit te halen is. In deze oorkonden komt Weitkinus de Costere voor als een leenman van de ridder Gerardus van Roden. Het is niet te begrijpen dat men in de tijd van Versnaeyen-Serrure nooit heeft opgezocht wie deze ridder was en waar hij woonde. Dit was toch van het allergrootste belang. Uit deze oorkonden blijkt nog dat Weitkinus de Costere in betrekking stond met de ridder Willem van Maldegem. Ook daaraan werd geen aandacht geschonken. Met weinig moeite had men kunnen achterhalen dat de ridders van Roden nog in 1221 over het personaatsrecht beschikten van Houtave, dat Gerardus van Roden op het ridderhof te Snellegem woonde, en dat de ridder Willem van Maldegem gehuwd was met Margareta van Roden, de zuster van Gerardus. Deze gegevens zijn zo belangrijk in het kader van het Maerlant-probleem, dat ze niet hadden mogen worden verwaarloosd.

J. Van Mierlo spreekt van de oude hypothese van Karel Versnaeyen. De oude hypothese in het Maerlant-probleem is wel deze uit het begin der 19e eeuw, de hypothese van het Brielse Maerlant, de hypothese van Van Wijn. De voorstelling van Versnaeyen, die gesteund werd door Serrure, is in werkelijkheid de jongste hypothese, deze van het Zuienkerkse - van het Vlaamse Maerlant. Het was niet moeilijk, met de nieuwe gegevens die voor het grijpen lagen, haar heel wat nieuw en fris leven in te blazen. Ik had reeds de riddergeslachten opgezocht, die in de dertiende eeuw te Snellegem het Oosthof naast de pastorij hadden bewoond, toen ik inzage nam van een copie van een zeer oud obtuarium die in de pastorij berustte. Daarin las ik dat de ridder Gerardus en zijn vrouw Margareta een jaargetijde hadden gesticht op het huis van Jacobus Custos binnen het atrium van Snellegem. Deze Gerardus myles, dit wist ik reeds, kon niemand anders zijn dan de ridder Gerardus van Roden, gehuwd met Margareta van de Woestine, die in het midden van de dertiende eeuw op het Oosthof woonde. Toen legde ik de pen neder en dacht een ogenblik na : Weitkinus de Coster woonde te Houtave in het Maerlant — hij was een leenman van Gerardus van Roden — zou deze Jacobus custos niet te identificeren zijn met Jacob de Coster van Maerlant? Er waren zoveel contactpunten, dat ik besliste de zaak eens grondig te onderzoeken. Ik riep een kleine misdienaar en zegde hem : vraag eens aan de meester of er in de bibliotheek geen boek steekt over Jacob van Maerlant. Toen hij de pastorij verliet, vroeg ik hem : Wat zult gij aan de meester vragen? Ik kreeg tot antwoord : Ik zal aan de meester vragen of er in de bibliotheek geen boek steekt over de bende van Baekelant! Dit is nu tien jaar geleden. De wagen was

aan het rollen en nu pas kan ik overschouwen hoe een kleine toe-
valligheid veel stof heeft opgejaagd.

Prof. Van Mierlo heeft heel vernuftig gepoogd de nieuwe stel-
ling omver te werpen door een van de twee steunpilaren waarop ze
rustte te ondermijnen. *Aan het bestaan van het Brugse Maerlant*,
zo schreef hij, *zullen wij wel niet meer twijfelen*. Wij zijn het roe-
rend met hem eens. Hij heeft echter nooit het bestaan van een
geslacht De Costere in dit Maerlant aanvaard. Het is duidelijk, in-
dien er in de dertiende eeuw geen geslacht De Costere in het
Brugse Maerlant woonde, dan kan er nooit sprake zijn van een
Jacob de Costere van Maerlant.

Wat het Zuienkerkse Maerlant betreft, zoals Serrure het noem-
de, het werd zoals boven vermeld uitvoerig beschreven in « Ons
Heem ». Serrure identificeerde het Vlaamse Maerlant met Moer-
lant en beschreef dan ook het Zuienkerkse Maerlant als een moer-
rassig gebied. Alle literatuurhistorici hebben tot nu toe, Van Mier-
lo inbegrepen, het Maerlant in het Brugs Ambacht als een moeras-
sig gebied beschreven en Serrure gevolgd. Jonckbloet en Te Win-
kel hebben uit de bewering van Serrure het besluit getrokken dat
dit Maerlant onbewoonbaar was en er dus geen sprake kon zijn
van een Jacob de Coster van Maerlant : Het uitgangspunt van de
thesis Maerlant = moerassig gebied ligt dus bij Serrure. In 1861
had Karel Versnaeyen een oorkonde ontdekt waarin er sprake is
van « sessen ghemeten lands en ene line die ligghe in suenkercka
jn marlant ⁴. Serrure localiseerde zonder verder onderzoek deze
zes gemeten liggende in Marlant in het zuidwesten van Zuienkerke,
omdat deze hoek van Zuienkerke niet ver af ligt van de Meetkerkse
Moere en dus een geheel met Moere, Moerland, Mareland kon
vormen. Moere en Mare wordt echter in de streek rond Brugge
nooit met elkander verward, nu niet en vroeger niet. Ik heb het
zuidwesten van Zuienkerke doorlopen en nergens moerassige grond
ontdekt. Hoe was de toestand vroeger, in de dertiende eeuw? Ing.
Americkx, die het bodemkundig onderzoek leidde, schreef over het
zuiden en zuidwesten van Zuienkerke : De oude kleiplaatgronden
vormen in het Duinkerken I sublanschap uitgestrekte platen van
honderden hectaren vooral ten zuiden en ten westen van Zuien-
kerke. Deze gronden liggen... hoger dan de poelgronden. Ze wor-
den overwegend als weiland uitgebaat... ze laten ook akkerbouw
toe — de landbouwwaarde is er zeer hoog ⁵. Serrure heeft zich dus
totaal vergist, wanneer hij de zuidwestelijke kant van Zuienkerke

(4) R.A.Br., oork. nr 7430 bl., uitgegeven door de Koninklijke Vlaamse Academie,
1934, blz. 364 en 365.

(5) J. Americkx, Houtave, 22 E, tekst bij het kaartblad, blz. 50.

als een moerassig gebied heeft beschreven. Er is zelfs meer. Het Brugs archief in verband met Maerlant werd nooit grondig onderzocht. Dezelfde zes gemeten en een lijne liggende in Zuienkerke in Marlant worden in een latijnse oorkonde van hetzelfde jaar 1262 beschreven als volgt : *sex mensuras et unam linam terre sue que vocatur matlant (dit is Mallant, Marlant), jacentis in parochia de Suenkerke*⁶. Op de rugzijde van deze oorkonde heeft er een monnik van de abdij van Sint-Andries in de dertiende of veertiende eeuw een belangrijke notitie geschreven, die een nadere bepaling geeft van de plaats waar de zes gemeten lagen : de terra in Spicela. Spiesele was een hofstede die toebehoorde aan gezegde abdij. Volgens deze notitie lagen de zes gemeten in het *zuidoosten* van Zuienkerke.

En een tweede steunpilaar van de nieuwe voorstelling die Van Mierlo heeft gepoogd te ondermijnen? Woonde er een geslacht De Costere te Houtave in de dertiende eeuw? Ik heb deze vraag beantwoord in het artikel dat verscheen in *Ons Heem* in 1959 en er met een overvloed van materiaal bewezen dat er daar wel een geslacht De Costere woonde. Toen ik dit artikel naar Pater Maximilianus opzond, schreef hij mij terug : Ik denk dat Van Mierlo na lezing ervan in de hemel eens zal glimlachen en zeggen : *ego victus*.

Vóór enkele jaren was er slechts één Costersland gekend. In het Brugs archief heb ik er een tweede ontdekt en dit dan nog wel te Houtave, uit de dertiende eeuw en, *nota bene*, in de noordhoek van Houtave, die Mallant werd geheten. Dit tweede Costersland, zoals het eerste, behoorde niet toe aan de kerk en was dus geen kosterijland.

Vóór enkele jaren wist men niet waar het Mallant - Mellant - Marlant te Houtave lag — Uit het Cartularium van de Sint-Salvatorskerk van Brugge vernemen wij dat de noordhoek van Houtave Mallant heette. Vóór enkele jaren kende men maar één De Coster te Houtave uit de dertiende eeuw. Thans kennen wij er uit deze eeuw : Weitkinus De Coster - Ghiselinus De Coster - Jan De Coster - Heynric De Coster. Van Ghiselinus De Coster is het bepaald gekend dat hij op Strooien-Haan te Houtave in het Maerlant woonde. Te *Snellegem*, naast het ridderhof van de Heren van Roden werd er zelfs een Jacob de Coster ontdekt.

Zelfs de hofstede waarop het geslacht De Coster woonde is zo goed als teruggevonden. In een oorkonde van 1358 is er sprake van Jan Heynricx costers hofstede. Volgens deze oorkonde lag deze hof-

(6) R.A. Br., oork. nr 7429 bl.

stede in de noordhoek van Houtave, dus in de nabijheid van de twee Costerslanden, in het Maerlant⁷.

De basis van de nieuwe stelling staat dus vast en onaangeroerd. Van Mierlo heeft in de « Verslagen en Mededelingen van de Akademie » gepoogd, na de basis van de nieuwe voorstelling te hebben aangevallen, de nieuwe thesis te ontzenuwen door andere bezwaren die zouden oprijzen uit de werken van de dichter zelf. Hier bevinden wij ons natuurlijk op een gevaarlijk terrein. Wij zullen trachten deze bezwaren te weerleggen en volgen Van Mierlo op de voet.

I

« Daar is vooreerst het feit, aldus J. Van Mierlo, dat Maerlant bij onze dichter een bepaalde plaats moet zijn: een gemeente, een dorp, een gebucht, om het even: maar geen streek. Sprekende immers in zijn Spieghel Historiael van zijn Historie van Troyen verwijst Jacob de belangstellenden:

Ten Dietsche, dat wide es becant
Ende wi maecten te Merlant⁸.

*Men kan nu wel zeggen: in Polderland, sprekende van een bepaald Polderland; in Kempenland, in Vlaanderland, enz. doch men zal niet zeggen te Polderland, te Kempenland, te Vlaanderland; en zo ook niet te Maerlant*⁹.

Niemand zal J. Van Mierlo tegenspreken waar hij schrijft: men zal niet zeggen: te Polderland, te Kempenland, te Vlaanderland¹⁰. Hieruit mag hij echter niet besluiten: zo ook niet te Maerlant. Het Vlaamse Maerlant mag immers niet op één lijn gesteld worden met

(7) In het obituarium van de Sint-Salvatorskerk moet Oosterbroek en niet Costerbroek worden gelezen. Voor Costersland - De Coster - zie Ons Heem, 1959, blz. 147-152.

(8) Spieg. Hist., I, II c 16 Vs 25.

(9) J. Van Mierlo, Verslagen en Mededelingen, Koninklijke Vlaamse Academie, 1952, blz. 59.

(10) J. Van Mierlo schrijft op de aangehaalde plaats dat in de Middeleeuwen het gebruik van *te* bij plaatsnamen beperkt bleef. Het Mnl. Wdb. schrijft bij *te* en *ter*: uitdrukking van de plaats waar iets is gebeurd, en voegt er aan toe: ook bij namen van landen — dat rike to Lotharingen — Albrecht, roghart (ruwaard) zu Holland — Ons ende onze nacomelingen graven te Hollant — Onzen voorzaten, graven ... te Hollant ende te Zeelant. Teirlinck citeert in zijn Toponymie van de Reinaert uit J. Cammaert: Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaanderen, de volgende tekst: Te Sente Hubrechts te Bottelsteine xvij milen boven Coelne, te Westvale. Ik zie niet in waarom onze dichter niet had kunnen schrijven te Maerlant en daarmee het Brugse Maerlant bedoelen.

Polderland, Kempenland, Vlaanderland. Het was slechts een klein onderdeel van het Polderland, een zeer klein onderdeel van Vlaanderland. Maerlant was geen streek, het had slechts de omvang van een parochie, van een van de vele parochies waaruit het Brugs Ambacht bestond. Dat dit Maerlant over meer dan een parochie verdeeld lag, doet hier niets ter zake. Het was geen streek zoals Kempenland en Vlaanderland.

Dr. J. Van Mierlo schrijft verder : « *Waar is het bewijs dat Maerlant in 't Brugse Vrije een plaats was ; een dorp, een gebucht, een jeghenode zelfs, zoals het heette?* »

Het bewijs vindt men in het Cartularium van de Sint Salvatorskerk van Brugge. In de oorkonden aldaar uit de dertiende eeuw, is er meer dan eens spraak van Noordhoek Matlant (Mallant). De noordhoek van Houtave heette dus Matlant of Mallant, wat gelijk staat met Marlant. Mallant of Marlant was dus een jeghenode van Houtave.

In 1952 liet ik dr. Van Mierlo weten dat men in de dertiende eeuw schreef : « te » Moera in Houtave, en dat men dan ook kon schrijven : « te » Maerlant.

« *Zopas, aldus J. Van Mierlo in een brief van 19 sept. 1951, deelt E.H. Noterdaeme mij mede, dat hij een antwoord op dit eerste bezwaar meent te hebben gevonden. Hij heeft ontdekt dat men in 1250 te Houtave schreef : te Moera. Dan zou Moera een gebucht of jeghenode van Houtave zijn geweest. Meent E.H. Noterdaeme niet dat dit juist zijn stelling fataal zou kunnen worden? Het Maerlant, voor zover zich dit te Houtave uitstreckte en een gebucht van Houtave was, heette dus Moera, Moere, niet Maerlant* »¹¹.

Het kan gevaarlijk zijn een stelling in te nemen als men de toponymie van een dorp niet kent. J. Van Mierlo beweert dat Moere en Maerlant te Houtave identiek waren : *het Marlant heette dus Moere*. Welnu, de jeghenode Moere lag ten zuidoosten van Houtave, en de jeghenode Marlant ten noorden van de kerk. Marlant is te Houtave totaal te onderscheiden van Moere. Marlant werd er nooit Moere genaamd of omgekeerd. En daarmee loopt heel de bewijsvoering van J. Van Mierlo mank en stort het bezwaar dat hij inbracht uiteen.

Wij volgen J. Van Mierlo verder :

« *Doch gesteld zelfs dat er te Houtave een Maerlant bestond dat met « te » kon worden aangeduid, nog kon dit ons Maerlant niet zijn.*

(11) J. Van Mierlo, Verslagen, a.w., blz. 59.

« *De Spieghel Historiael* », waarin Jacob naar zijn « *Historie van Troyen* » verwijst, die hij « *maecte te Merlant* », was opgedragen aan Floris V. Deze nu kende wel Maerlant op het eiland Voorne, waar hij immers in zijn jeugd had verbleven. Kende hij wel een Maerlant in het Brugse Vrije? Zo moest hij « *dat wi maecten te Merlant* » wel in de eerste plaats begrijpen van het Voornse Maerlant ».

De « *Spieghel...* » was inderdaad opgedragen aan Floris V. Jacob van Maerlant echter schreef voor een brede lezerskring en Floris V hoefde niet àl de plaatsen te kennen die de dichter in zijn « *Spieghel...* » vermeldt. Kende hij de abdij van Vaucelles in Frankrijk? De dichter noemt deze abdij en verwijt meer dan een zaak aan de monniken van deze abdij. De lezers uit het Brugs Ambacht begrepen de zinspelingen die de dichter maakte: ze kenden deze monniken die in de tweede helft van de dertiende eeuw de moergronden opkochten in de omgeving van Damme (te Knokke, Westkapelle, Lapscheure, Moerkerke) en zich te Damme op de Korenmarkt hadden gevestigd. Wanneer Jacob de monniken — evenwel met een goede bedoeling — verweten had wat er verkeerd was in hun handelwijze, bedenkt hij zich een ogenblik, en denkt hij aan de ergernis die hij wellicht zou kunnen verwekken, en hij verontschuldigt zich:

Vergeef mi lieve lieden
Dat ic die waarheit bediede.

Die woorden waren niet bestemd voor Floris V maar voor zijn lezerskring uit Damme en omstreken.

Tot diezelfde lezerskring richt de dichter zich toen hij schreef:

Ende wi maecten te Merlant.

De verzen die dit vers voorafgaan zijn daar een duidelijk bewijs voor:

Die dat langhe wille lesen
Hoe die favelen van desen
Dat Walsch spreect entie poeten
Ghae daer wi hem sullen heten
Ten Dietsche dat wide es becant
Ende wi maecten te Merlant.

(*Spieghel I*², 16, 15 - 26)

Had de dichter zich rechtstreeks tot Floris gericht, dan zou de bewijsvoering van J. Van Mierlo inderdaad indruk kunnen maken. Maar nogmaals, de dichter richt zich niet tot hem, maar « *tot allen die dat langhe willen lesen* ». Daarmede valt de kracht van het bezwaar.

J. Van Mierlo dringt echter nog verder aan en schrijft : « *Verder waarom zou Jacob bijzonder vermelden. dat hij die « Historie » schreef te Maerlant, indien dit zijn geboortedorp was? Voor Floris V had zulk een detail niet de geringste betekenis. En zelfs voor onze dichter niet ; wat kwam het er op aan dat hij dit schreef te Snellegem of te Houtave-Maerlant?* »¹²

Indien de « Historie van Troyen » het enige werk was dat hij te Maerlant schreef, was dit niet het vermelden waard? En zelfs al zou hij er nog andere werken hebben geschreven, de dichter kan er op hebben gewezen dat de *Histoire* een van zijn jeugdwerken was, en dat hij dit werk niet had geschreven te Damme, doch te Maerlant, in zijn geboortedorp. J. Van Mierlo zelf schrijft dat de dichter zich zelfs niet kan weerhouden er toch met enige fierheid op te wijzen, dat hem dit werk heeft beroemd gemaakt. Met diezelfde fierheid wijst hij er op dat hij dit werk gemaakt heeft waar zijn wieg stond, te Maerlant. Ik zie niet in waarom de dichter, die reeds zoveel jaren te Damme woonde, wanneer hij zijn « Spieghel » schreef, voor zijn lezerskring uit het Brugs Ambacht niet het Maerlant kon vermelden waar hij de *Histoire* schreef die hem beroemd maakte, het Maerlant waarin zijn dichtersnaam voortleefde. En zouden wij de bal niet kunnen terugkaatsen en de vraag stellen : kende deze lezerskring wel het Maerlant op Voorne? Moest deze niet in « dat wi maecten te Merlant » in de eerste plaats aan het Vlaamse Maerlant in het Brugs Ambacht denken?

En hoe komt het dat de dichter, indien hij zijn *Historie* schreef te Maerlant bij Den Briel, geen opdrachtgever heeft gevonden te Voorne? De heren van Voorne zouden hem naar Maerlant hebben geroepen — hij zou er leermeester zijn geworden van de jonge Floris — en niemand van die Zeeuwse ridders zou hem hebben geholpen aan een bestelling? Hij moet zijn *Historie* schrijven voor de markt. Wanneer wij aannemen dat de ridders van Roden Snellegem hadden verlaten en de dichter naar zijn geboortedorp terugkeert kan men dit uitleggen en begrijpen. In het Brugs Ambacht kon de dichter verhoppen een lezerskring te vinden bij de ridders uit het Brugs Ambacht of bij het rijke patriciaat van Brugge en Damme. Hij kon het er wagen een werk te schrijven voor de markt, maar in het stadje of vissersdorp Maerlant?

(12) J. Van Mierlo, *a.w.*, blz. 60.

II

In het tweede hoofdstuk van *Der Naturen Bloeme* beschrijft Jacob van Maerlant het leven van de muizen en van de ratten. De ratten, zo schrijft hij, vermenigvuldigen zich soms heel snel en verdwijnen ook plotseling allen samen, zonder dat men de dode ratten terugvindt :

v. 2948 Somwile segt men dat sie dien
 harde saen in groten partien
 Ende saen verderven si ghemeine ;
 Nochtan ne vint men groot no cleine
 Waer die dode henen varen
 In West Voorne te waren
 Ne mach gheene ratte leven

v. 2955 Dat seide hi diet heeft bescreven ¹³.

Een andere lezing die gewoonlijk gevolgd wordt : « Dat weet hi die dit hevet bescreven ».

De schrijvers van de geschiedenis van de middelnederlandse letterkunde hebben de laatste 150 jaren een bijzondere belangstelling betoond voor de verzen 2953-54-55. Ze moesten immers het bewijs leveren dat Jacob van Maerlant in Voorne, te Maerlant bij Den Briel had verbleven.

Nog onlangs schreef J. Van Mierlo, na deze verzen te hebben geciteerd :

« De kracht van ons argument ligt in dit laatste vers, omdat hieruit blijkt, dat onze dichter uit eigen persoonlijke ervaring spreekt : hij weet dat er in West-Voorne geen ratten mogen leven. Zulk een gans toevallige bijzonderheid veronderstelt wel een verblijf op Voorne. Men kan nu wel zeggen, dat Jacob dit op een of andere reis kan hebben vernomen. Maar hij heeft dit persoonlijk ervaren. De woorden : dit weet hi die ... laten hierover geen twijfel toe. Het is een ook te toevallige bijzonderheid om op een reis te horen, nog wel zó, dat men daarna kan verklaren dat men het voor zeker weet. De opmerking verraadt een bijzondere kennis van het eiland. Het Brielse Maerlant nu ligt juist in Voorne. En dit is hachelijk voor de stelling van een Maerlant in het Brugs Vrije. Het is dan ook wel op eigen ervaringen dat de dichter zinspeelt. Hij moet dus wel een tijd in Voorne hebben verbleven en dan wel te Maerlant. Zo valt geheel de stelling van een Vlaamse Maerlant, waarvan onze dichter afkomstig zou zijn » ¹⁴.

(13) L.M. Bormans, „*Der Naturen Bloeme*”, Brussel, 1857, I ; blz. 182-183.

(14) J. Van Mierlo, *Jacob die Coster van Maerlant* in „*Verlagen en Mededelingen Koninkl. Vlaamse Academie*”, januari 1952, blz. 62-63.

De schrijver hecht een buitengewoon belang aan v. 2955, vermits dit enkel vers geheel de stelling van een Vlaamse Maerlant niet enkel in 't gedrang brengt of doet wankelen, maar zelfs doet vallen. Ik sta in bewondering voor wat men uit één enkel vers kan halen. Tot vier maal toe verzekert J. Van Mierlo dat de dichter de bijzonderheid over de ratten uit eigen persoonlijke ervaring weet. Kon hij deze dan niet op een andere manier, langs een andere weg, zijn te weet gekomen, b.v. vernomen hebben van geloofwaardige getuigen?

Zelfs meer. J. Van Mierlo schrijft dat de dichter, hetgeen hij weet over de ratten in West-Voorne niet kan hebben vernomen op reis, omdat die bijzonderheid zo gans toevallig is dat ze een verblijf in Voorne, en dan in West-Voorne veronderstelt. Heeft de dichter ooit in West-Voorne verbleven? Het stadje Maerlant lag heel ver vandaar, in de noord-oosthoek van het eiland Oost-Voorne. Heeft hij op de twee eilanden gewoond? Op Oost-Voorne en op West-Voorne? (vermits hij de toevallige bijzonderheid over de ratten niet op reis kan hebben vernomen). Hoe lang heeft de dichter op West-Voorne gewoond en hoe heeft hij daar in zijn bestaan voorzien?

Ik vrees dat J. Van Mierlo tot het besluit is gekomen dat de dichter de bijzonderheid over de ratten weet uit eigen persoonlijke ervaring, omdat het vers 2953 het bewijs moet leveren dat de dichter in Voorne heeft gewoond — te Maerlant bij Den Briel. De vraag kan worden gesteld: heeft Jacob Van Maerlant zelf zoveel belang gehecht aan het nu vermaarde vers, en er de nadruk op willen leggen dat hij door persoonlijke ervaring weet hetgeen hij over de ratten mededeelt? Ik geloof het niet. Had de dichter slechts éénmaal, bij uitzondering deze uitdrukking gebruikt, dan zou er een uitzonderlijke betekenis kunnen aan worden gehecht. De dichter heeft echter dikwijls, toen hij iets mededeelde geschreven « dat weet ic wel — dat wetic sekerlijke », en nooit heeft men beweerd dat hij dit wist uit persoonlijke ervaring. Waarom dan slechts aan het vers 2953 die betekenis geven? Om er een argument van te maken ten voordele van het Brielse Maerlant?

In zijn *Spieghel Historiael* schrijft de dichter dat Priamus de eerste Frankische koning was, en dat deze de zoon was van Hectors' zoon Francio, en dat noemt hij « 't waerste, dat hi weet »¹⁵. De uitdrukking is ten minste zo sterk als « dat weet hi, die dit hevet gescreven », en toch weet hij dit niet door eigen ervaring.

In de Torec overwint Torec de ridder Sagremont. De dichter beschrijft het tweegevecht tussen Torec en deze ridder :

(15) Sp. Hist. III¹, 4.

- v. 3350 Doe quam Sagremont die here
 Utermatene sere verert :
 Hi waende te lange hebben gemert.
 Hi stac op Torec daer ter stont ;
 Ende Torec heefden daer gewont,
 Ende stakene so dat dors vel,
 In VII weken, *dat wetic wel*,
 Sone sal desen josterens lusten ¹⁶.

Zou men niet denken dat Jacob Van Maerlant het tweegevecht heeft bijgewoond, daar hij zo goed weet dat de verslagen ridder in de eerste zeven weken geen lust meer zal hebben om in het strijdperk te treden. Nogmaals, hij schrijft : « dat wetic wel », en toch weet hij het niet door eigen persoonlijke ervaring.

In zijn *Historie van Troyen* schrijft de dichter :

- v. 2596 Nu peinst : wandij dat hij miste
 Die goede man Jheronymus
 Ende ons loghene scrijft aldus?
 Neen hi, *dat wetic sekerlijke*,
 Om al dat goed van eertrijke
 Dit seggic vor Songheleerde diet.

De dichter kan op geen uitdrukkelijker wijze schrijven dat hij het voor zeker weet. Toch weet hij het niet uit eigen persoonlijke ervaring.

In zijn « *Der Naturen Bloeme* », het werk waarin het vers over West-Voorne voorkomt, gebruikt Jacob Van Maerlant hetzelfde toevoegsel dat hij reeds in de *Torec* heeft gebezigd :

- Een eghel hetet in duutscher tale
 In vlaemsch een herts *dat wetic wale* ¹⁷

Indien de dichter nooit had geschreven : dats waer, dats waerhede, dat weetic wale, dat weet ic sekerlijk, dat is het waerste dat ic weet, dan zou een uitzonderlijk belang kunnen worden gehecht aan dit ander toevoegsel : dat weet hi die dit hevet gescreven. Nu dit echter onder verschillende vormen in de werken van de dichter, zowel in zijn jeugdwerk als in zijn laatste groot werk voorkomt, is het niet te verantwoorden aan één van deze vindplaatsen een gans bijzondere betekenis en draagwijdte vast te hechten.

Hieruit volgt echter niet dat dit toevoegsel dient verlaagd te worden tot een gemeen stoplap en gerangschikt als een overbodigheid.

Pater Maximilianus heeft de literaire waarde van « *Sinte Franciscus leven* » zeer grondig onderzocht. Hij schrijft : « De zogenaamde stoplappen worden gewoonlijk bijgebracht om daarmee de

(16) *Torec* V., 3350-3357.

(17) *Nat. Bl.*, III, v. 1769-1770.

zwakte der vertaling te bewijzen. Er zijn ongetwijfeld een aantal woorden die zo goed als alle betekenis hebben verloren en uitsluitend dienen om het vers te vullen — of, en om in het rijm te voorzien. Maar de volkse stijl, waarin Van Maerlant schreef, streeft naar versterking van het accent, zowel van de zin als van het gevoel, spreekt met meer nadrukkelijkheid en verdraagt een omslachtiger wending dan ons modern vers. Geeft epische overvloedigheid, meer breedheid, logische overbodigheden geven meer volkse goedertierenheid. Ze ontbreken dan ook niet in de interpolaties, waar Van Maerlant niet door een tekst belemmerd wordt. Invoegsels als :

— Nu zuldi horen hoet begon,
 Nu merct hier grote wonderliche,
 Nu merct die gelike des,
 Om dit dat ghiere of moget horen,
 Hier suldi wonder horen,

zoals die ook in de beste middelnederlandse gedichten als Van den Vos Reinaerde, Karel ende Elegast, Beatrijs e.a. voorkomen, vragen bijzondere aandacht. Andere als :

sonder waen, weit das wale, dit nes gene ghile, zonder
 zage, dats waer, dats waerhede,

geven meer klem aan de zin ».

Na nog een aantal invoegsels te hebben vermeld die ofwel de zin verbreden of de voorstelling verlevendigen, besluit de geleerde schrijver als volgt :

« Het wil ons voorkomen dat de denigrerende qualificatie « stoplappen » voor vele van deze toevoegsels, laat het zijn dat de rijmen naaste aanleiding waren, onjuist is. In de sterkst doorleefde gedeelten treft men ze aan. Ze ontbreken evenmin in de beste epische gedichten uit die tijd als « Beatrijs » en « Sinte Lutgart ». In de volkse toon waarin Van Maerlant schreef zijn ze meestal geen storend element, integendeel, ze intensiveren die ».

Er is ook nog een bijzonderheid die we niet stilzwijgend kunnen voorbijgaan. Vooral in « Der Naturen Bloeme » mag het toevoegsel « dats waer, dat wetic wale », niet als stopvers worden verlaagd. Nu eens schrijft de dichter :

« dat wetic wale, » dan eens :
 « na dat ict weet, » en nog verder :
 « Ic wane ment noemt die wedewale ».

Het is geen toeval dat de dichter deze verschillende uitdrukkingen gebruikt. Wanneer hij bijzonderheden over de dieren vermeldt, dan deelt hij ook mede in hoever hij daar zeker van is : hij laat weten dat hij er zeker van is of ook nog dat hij er zo over denkt, of nog dat hij het zo veronderstelt. De graden van zekerheid die

de dichter heeft over hetgeen hij schrijft worden in deze verschillende uitdrukkingen teruggevonden. Zo zal hij over de ratten in West-Voorne schrijven dat hij voor zeker weet dat er geen ratten mogen wonen. Van een gemeen stoplap of stopvers kan er hier dus geen spraak zijn. De dichter zegt dat hij zeker is van hetgeen hij schrijft, zoals hij het reeds had gezegd in verband met de egel. Hij zegt echter niet hoe hij dit te weet is gekomen. Hij zegt vooral niet dat hij dit weet uit eigen persoonlijke ervaring. De dichter kan een bijzonderheid in verband met de ratten van geloofwaardige getuigen hebben vernomen en voor « zeker » hebben aanvaard. J. Te Winkel schrijft dat Van Maerlant dikwijls berichten aannam op het gezag van iemand, op wiens waarheidsliefde hij volkomen vertrouwde¹⁸.

De vraag kan worden gesteld: was Jacob Van Maerlant te Damme in de gelegenheid bepaalde berichten en bijzonderheden over West-Voorne te vernemen?

DAMME, de abdij TER DOEST en WEST-VOORNE

De abdij Ter Doest lag op een uur afstand ten westen van Damme. De eerste abt van deze Cistercienserabdij was niemand minder dan Hacket, gewezen kanunnik en deken van het Sint-Doonaaskapittel te Brugge. Wij kunnen aannemen dat het initiatief van de stichting van de abdij van hem uitging. Zijn zuster was gehuwd met de ridder van Lissewege, en zijn vader, de proost van het kapittel, was naar Lissewege gevlucht na de moord op Karel de Goede. De abdij Ter Doest werd op het grondgebied van deze parochie opgericht.

Hacket was monnik in de abdij Ter Duinen en werd in 1175 door Walter van Dikkebusch, abt van deze abdij, met 12 monniken naar Lissewege gezonden om het prioraat Ter Doest in te richten¹⁹. De jonge abdij bereikte in de dertiende eeuw haar hoogtepunt. Ze werd weldra zeer rijk en bezat uitgestrekte eigendommen in Vlaanderen, de Vier Ambachten, op Zuid-Beveland en op Voorne.

In het midden der twaalfde eeuw, met de H. Bernardus, deden de Cisterciensers of Bernardijnen hun intrede in Vlaanderen. In 1138 werd de abdij van Duinen bij Veurne in de orde opgenomen. Ze overtrof alle andere abdijen in het bedijken van polders en schorren. Met haar dochterklooster Ter Doest beheerste zij van

(18) Te Winkel, *Jacob Van Maerlant*, blz. 388.

(19) Reeds in 1160 schonk Floris, graaf van Holland, vrijheid van tol aan Ter Doest. Arch. Groot Seminarie Brugge, oork. nr 206.

boven Duinkerke af tot in Holland geheel de kust en de oevers van de Zeeuwse stromen. In korte tijd nam haar grondbezit op verbazende wijze toe²⁰.

De eerste en verstaafgelegen bezittingen van Ter Doest lagen in West-Voorne. De abdij Ter Duinen schonk ze in 1175 aan haar dochterabdij Ter Doest, om de bestaansmogelijkheden van de nieuwgestichte abdij te verzekeren.

Hoe was Ter Duinen in het bezit ervan gekomen?

Uit een bulle van Paus Alexander III, waardoor de bezittingen van de abdij werden bevestigd, blijkt dat de Duinenabdij reeds vóór 1165 in het bezit was van Bomene en land in West-Voorne :

« Insulam bomne totam cum decima. Terram in west-forn, quas castellana badaloga de Dixamuda in elemosinam vobis dedit »²¹.

De tekst komt uit het Cartularium van de Duinenabdij en werd opgenomen in het Chronica et cart. de Dunis²². Bomme werd er echter verknoeid tot Bonine. Karel De Flou, die het laatste werk heeft geconsulteerd, citeert het eiland Bonine. Hij dacht ten onrechte dat het langs de Vlaamse kust lag. Bomne is zonder twijfel te identificeren met het eiland Bommene in West-Voorne.

Uit de bulle van Alexander III blijkt dat Idesbaldus bij het uitvaardigen van het privilegie abt was van Ter Duinen. Alexander III was Paus van 1159 tot 1181 en Idesbaldus abt van 1155 tot 1167. De bulle van Paus Alexander III verscheen dus tussen 1159 en 1167, liefst rond 1165. Toen was Ter Duinen reeds in het bezit van de gemelde eigendommen, doch waarschijnlijk bezat ze deze slechts sedert enkele jaren, daar ze in de bulle op het einde van de reeks bezittingen van Ter Duinen voorkomen. Ze waren dus de laatste aangeworvene. Ze werden haar geschonken door Badaloga, de vrouw van de burggraaf van Diksmuide.

De schenkster heette Badaloga ; ze was een domicella en haar bezittingen lagen in West-Voorne. Dit alles wijst er op dat ze tot het geslacht van de heren van Voorne behoorde, en dat de betrekkingen tussen dit geslacht — tussen Voorne en Vlaanderen — zeer oud waren²³.

(20) E.P. Fruytier, *De bedijkingen door onze Vlaamsche abdijen ... in Zeeland*, in Handelingen uit het vijfde Vlaams Philologencongres te Brugge, Excelsior, 1922, bl. 224.

(21) Brugge, Arch. Groot Seminarie, Cart. nr 169.

(22) Chronica et cart. de Dunis, p. 261.

(23) Op 27 februari 1168 werd er te Brugge een verdrag gesloten tussen graaf Floris III en Filips, graaf van Vlaanderen. Het verdrag werd medeondertekend door Florentius de Vorne en Hugo. — Van Den Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, 1866, I, nr 144.

In 1173 reist Floris van Voorne nogmaals naar Vlaanderen en bevindt hij zich te Ieper te midden van de Vlaamse ridders. Ibidem, nr. 145.

De schenking van Bomene en land in West-Voorne aan de abdij Ter Duinen is zeker te dateren vóór 1165. De abdij bleef er niet lang van in het bezit: ze schonk, zoals hoger gezegd, deze verstaafgelegen goederen in 1175 aan de abdij Ter Doest bij Damme. Vanaf het begin van haar bestaan heeft deze laatste dan ook hare blikken naar het verre noorden geworpen en er zich toegelegd op het bedijken van slikken en schorren. Ze werd er weldra zo om vermaard, dat de heren van Voorne haar hulp inriepen, wanneer ze in nood waren en de dijken bij overstroming begaven. In 1220 bekende Dirk van Voorne dat hij nooit de hulp van de monniken van Ter Doest tevergeefs had ingeroepen. In dit jaar deed Dirk van Voorne opnieuw beroep op Ter Doest. In 1214 werd de Vleerdam op Oost-Voorne door het zeewater doorbroken. Hierdoor liep de polder Middellant onder water. Pogingen werden aangewend om een nieuwe dijk aan te leggen, maar geen enkele dijk kon aan de druk van het water weerstaan. In deze uiterste nood riep Dirk van Voorne de monniken van Ter Doest ter hulp. Er was gevaar voor dat gans Oost-Voorne zou overstroomd worden, en dat het aan de zee zou moeten prijsgegeven worden. Dirk van Voorne erkent zelf hoe hopeloos de toestand was:

« cum totam terram dominii mei una maris facies occuparet et eterno perditionis periculo subesset, nec in aliquo saecularium spem recuperandi haberemus... »

Gans zijn heerschappij geleek een blanke zee en dit duurde reeds zes jaren lang... ze dreigde voor goed verloren te gaan... zonder de monniken was er geen uitkomst meer. Deze herstelden de dam in 1220 en kregen als beloning de polder Middellant in geschenk.

De dam brak echter in 1231 opnieuw door en Middellant ging voor goed verloren. Nooit meer zou Ter Doest de polder terugwinnen op de zee. De oorkonde van 1231 vermeldt uitdrukkelijk:

« cum ecclesia de Thosan grangiam quamdam valentem trecentas libras annuatim super omnem custum, que Middellant dicebatur, per maris insultum funditus amisisset, et duas alias grangias Hosthoc videlicet et Bomene, amittere formidans, vendere cogeretur... »²⁴.

De polder Middellant op Oost-Voorne in 1214 ondergelopen, in 1220 aan Ter Doest geschonken toen hij nog onder water stond en door Ter Doest op de zee gewonnen, liep dus opnieuw onder in 1231 en werd als volledig verloren beschouwd. In de archieven van Ter Doest is er na 1231 nooit meer spraak van de polder Middellant.

(24) De verkoop, in 1231 in 't zicht gesteld, werd uitgesteld.

Bleven dan nog over : de kloosterhoeven op de polder Oosthoek en op Bommene.

OOSTHOEK

De ligging van Oosthoek wordt betwist. H. Obreen situeert deze polder in West-Voorne²⁵. De abdij Ter Doest was reeds in Oosthoek doorgedrongen in 1220. In dit jaar wordt Oosthoek als bezit van Ter Doest vermeld²⁶.

Vandenbergher situeert Oosthoek in Oost-Voorne en steunt zich op de oorkonde van 1229 waaruit blijkt dat de polder Oosthoek paalde aan Vethoek²⁷. Hij leest in de oorkonde Vechoek en brengt dan deze naam in verband met Veechoek in Oost-Voorne.

Het feit echter dat Ter Doest Terram in West Forn in 1175 in bezit kreeg, en dit zonder tienden, in 1226 reeds in het bezit was van Oosthoek, en in 1226 de tienden van Oosthoek in Voorne verkrijgt²⁸, en later gans de Oosthoek, doet mij overhellen naar de zienswijze van Obreen²⁹.

BOMNE

De heerlijkheid Voorne was rond 1250 begrensd door « mare et Masam et Widela et Westerlech et Sonnemare et Scoudemarediep ». Het laatste liep ter plaatse van het Brouwershavense gat. Het eiland Bommene, dat reeds in 1165 als « insula Bomne » voorkomt, werd in de eerste helft van de dertiende eeuw gerekend tot de « terra de Somerlant », dus tot de heerlijkheid Voorne. Nadat het in het begin der 15e eeuw vastgedijkt werd aan Dreischor, werd het door voortgezette bedijking met Schouwen verenigd. In de 13e eeuw was de verbinding nog niet tot stand gebracht : Bomne lag toen nog in West-Voorne³⁰.

(25) Obreen, *Oorkondenboek Holland en Zeeland*.

(26) Archief Groot Seminarie Brugge, oork. nr 556.

(27) Vethoek. Zie F. Van de Putte, *Chronica et Cartularium de Dunis*, Brugge, 1864, blz. 261.

(28) Arch. Groot Seminarie, Brugge, oork. nr 597.

(29) In 1226 werden de tienden van de „Hosthoc” door Dirk van Voorne aan Ter Doest toegezegd en in 1229 werd gans de polder „Oosthoc” door de abdij gekocht voor 200 marken Hollands geld :

« Ego, Henricus, Zelandiae castellanus et dominus de Vorne et Hugo frater meus, ac Hugo de Naldius et Bartholomeus frater ejus, nepotes mei et liberi eorum., notum facimus omnibus tam presentibus quam futuris, quod communi consilio et libera voluntate dedimus abbati et ecclesie de Thosan totam terram de Oosthoc cum omnibus pertinentibus suis infra dikum et extra... ». Arch. Groot Seminarie, Brugge, oork. nrs 597 en 627.

(30) Mr L.Ph.C. van den Bergh, 's Gravenhage, *Handboek der Middelnederlandse Geographie*, 1949, blz. 217-218 en Obreen, *Oorkondenboek Holland en Zeeland*, blz.

Bomme was, toen Jacob van Maerlant te Damme zijn « Der Naturen Bloeme » schreef, zoals de polder Oosthoek, nog in het bezit van Ter Doest. In 1314 immers verkeerde de abdij in grote geldnood : er werd beslist een deel van de goederen te gelde te maken. Onder de goederen die aangeduid werden om te worden verkocht komen Oosthoec en Bommenede in eerste aanmerking. Tot dit jaartal bleven ze beide onderhorig aan Ter Doest, tot de abdij ze afstond aan de heren van Voorne.

Toen Jacob van Maerlant schreef : « In West-Voorne te waer, ne mogen geen ratten leven », had de abdij Ter Doest waarschijnlijk geen bezittingen meer in Oost-Voorne. Middellant was inmiddels verloren gegaan en Oosthoec lag vermoedelijk in West-Voorne. Het is geen toeval dat Jacob van Maerlant juist West-Voorne en niet Oost-Voorne vermeldt. Wij kunnen gerust aannemen dat er in Oost-Voorne evengoed als in West-Voorne jacht werd gemaakt op de ratten, de eeuwige vijanden van de waterlanden. Ze vormden immers een gevaar voor de bedijkingen. In Oost-Voorne zowel als in West-Voorne mochten er geen ratten leven. Indien Jacob Van Maerlant nu te Maerlant bij Den Briel, in Oost-Voorne dus, had verbleven, waarom laat hij de gelegenheid er op te wijzen voorbijgaan, des te meer daar hij zijn werk aan een Zeeuw opdraagt. Maar neen, hij negeert Oost-Voorne en spreekt slechts van West-Voorne. — Waarom? Omdat Oost-Voorne hem niets zegt en dat hij slechts bijzonderheden kent over West-Voorne, waar de bezittingen lagen van Ter Doest.

Was hij te Damme in de gelegenheid iets over West-Voorne te vernemen? Wie twijfelt eraan? De schepen vaarden vanuit Damme voor rekening van Ter Doest heen en terug naar West-Voorne, waar de kloosterhoeven van de abdij lagen. De dichter heeft van de bemanning van deze vaartuigen of van de lekebroeders of monniken van Ter Doest vernomen dat er in West-Voorne jacht werd gemaakt op ratten. Te Damme en omstreken, waar in die eeuw ook aan inpolderingen werd gedaan en met dezelfde plaag van de ratten af te rekenen viel, scheen hem deze bijzonderheid interessant genoeg om ze aan zijn lezers mede te delen. Dat hij schrijft dat hij dit weet, heeft geen belang en bewijst niet dat hij te Maerlant bij Den Briel heeft gewoond. Had de dichter geschreven « In Oost-Voorne kunnen er geen ratten leven », dan had men Maerlant erbij kunnen betrekken. Maar zelfs dat niet. Oost-Voorne zegt

49. — Karel De Flou heeft in zijn Woordenboek der Toponymie Bomme niet kunnen identificeren. Hij vermeldt het eiland als Bonine insula en schrijft een vraagteken na beide woorden. Het gaat er wel om hetzelfde eiland, want hij verzendt naar dezelfde tekst in het Cartularium van de Duinenabdij. (Deel II, kol. 323). In Bomme heeft men Bonine gelezen, wat zeer goed uit te leggen is.

hem niets, Oost-Voorne waarin Maerlant lag.

Uit hetgeen voorafgaat kan men besluiten dat de vermelding van West-Voorne er veeleer een bewijs voor is dat de dichter nooit op Oost-Voorne, nooit te Maerlant heeft verbleven.

III

Vanellus, dats die vaneel ;
Een voghel wel bekend een deel ;
Een kivit heetet in Oostlant ³¹.

In het derde boek van « Der Naturen Bloeme » schreef Jacob van Maerlant dat de vaneel in Oostlant « kivit » geheten werd. Wij laten de andere lezingen « in Oest lant en in onse lant » terzijde.

J. Van Mierlo schrijft : « *Oostland of Oosterland was en is nog de polder, westelijk van Den Briel - Maerlant. Wel zegt onze dichter hier niet, dat hij dit uit eigen ervaring weet. Maar de vermelding van dit Oosterlant wijst bij hem toch weer op kennis van de streek om Maerlant in Voorne. Was hij daar nooit geweest, waarom zou hij opzettelijk verklaren, dat die vogel kivit heet in Oosterlant? Ook dit is wel een herinnering aan zijn verblijf te Maerlant* ».

Zal de kivit het uitbrengen?

J. Van Mierlo twijfelt er niet aan en schrijft « *de vermelding van de kievit is een herinnering aan zijn verblijf te Maerlant* ». Dit zou het kunnen zijn indien er slechts één Oosterlant was, waar de kievit thuis hoorde. Er zijn er echter meer. Er moet rekening worden gehouden met het feit dat wanneer in de 13e de Vlamingen — en Jacob van Maerlant was een Vlaming — Oostlant vernoemen, zij eerst en vooral aan Duitsland dachten. In het noorden van Duitsland nu heette de vaneel « kievit ». Wanneer de dichter te Damme schrijft : « Een kivit heetet in Oostlant », dan heeft hij aan dit land gedacht.

Het Middelnederlands Woordenboek heeft bij het woord Oosterlant : « Een oostelijk gelegen land. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in de betekenis van het oosten, maar in die van het oostelijk van Nederland gelegen land, hetzelfde als ostlant.

Bij het woord Oostlant heeft het : 1. in het oosten gelegen land. 2. het ten oosten van Nederland gelegen land, Duitsland, het land der oostelijke naburen van de nederlanders in de middeleeuwen, doch vooral Noord-Duitsland, de kusten der Oostzee. Vgl. oosterland en oosterling.

(31) Der Naturen Bloeme, III, v. 3487-89.

Soms heeft Oostlant ook de betekenis van Hanze, de gezamenlijke Hansesteden, en behoren er ook steden in Nederland toe. In aanmerking staat er : Wat Maerlant bedoelt met Oostlant « een kievit hetet in Oostlant (and. var. in Oosten lant) is niet duidelijk. Dat met Oostlant bedoeld zou zijn Oosterlant bij Brielle is niet waarschijnlijk ».

Wij zijn het roerend eens met het Middelnederlands Woordenboek. Oostland betekent primair Noord-Duitsland, de kusten van de Oostzee. Langs deze kusten woonde de kievit. Als de dichter schrijft : Kievit heet het in Oostlant, dan ligt het voor de hand eerst en vooral aan Noord-Duitsland, aan de kusten van de Oostzee te denken.

Over Oostland kunnen we nog mededelen dat in de rekeningen van de stad Brugge van 1302-1303 voor het uitrusten van het krijgsvolk, de ridders van Zeeland vermeld worden, de Hollanders en ook de Oostheren of Duitse ridders.

(Rond Den Heerd, 1886, blz. 298).

En wie kent het Middelnederlandse lied niet :

« Naar Oostland willen we varen,
Daar is er een betere stee ».

In Vlaanderen heette de vanellus vaneel. Het Middelnederlands Woordenboek geeft een paar teksten waaruit blijkt dat die vogel er zo werd geheten, en dan nog wel te Gent (1337-1382) en te Brugge 1490 (Hallegeboden). Vaneel of kievit? Het woord kievit werd uit Neder-Duitsland over Friesland, Holland en Zeeland, naar Vlaanderen overgebracht.

Bij het woord kievit schrijft het Middelnederlands Woordenboek : Met Oostlant worden hier de oostelijke tongvallen bedoeld ; vgl. Oosterlingen en Oostzee, en Kil. « kievit, vanellus, capra, avis Teutonice dicta a sono vocis quam edit ». Teutonice dicta = In Duitsland geheten kievit.

Ik raadpleegde de Commissie voor onderzoek van het Nederlands Volkseigen en kreeg als antwoord dat het woord kievit in Neder-Saksen en langs de zee kust (denkt nu maar aan de Hansasteden waarmede Damme handel voerde) gebruikt werd, en vandaar naar onze streken werd overgeplant³².

Volgens de voorstanders van het Brielse Maerlant heette de vanellus in Oost-Voorne kievit. Waarom schreef de dichter niet :

Een kivit hetet in Maerlant.

Dit was nogmaals een prachtige gelegenheid om aan zijn verblijf te Maerlant te herinneren. Niets belette het hem. Waarom negeert

(32) Met verwijzing naar : *Woordenboek der Ned. Taal* (VII. 2827) en H. Suolathi, *Die deutschen Vogelnamen* (1909) p. 265.

hij het woord Maerlant en schreef hij Oostlant? Indien hij Maerlant had geschreven, dan was er geen spraak meer van dubbelzinnigheid. Niets belette het hem, want ook te Maerlant heette de vanellus kievit. Juist het feit dat hij het niet doet bewijst dat hij nooit in het Brielse Maerlant heeft verbleven. Zoals men Oost-Voorne had verwacht en niet West-Voorne, wanneer de dichter over de ratten schreef, zo was Maerlant hier gewent en niet Oostlant. De vermeldingen van West-Voorne en Oostland die door de voorstanders van het Brielse Maerlant werden uitgespeeld om hun voorstelling kracht bij te zetten zullen uiteindelijk, in plaats van hun thesis te versterken, haar veeleer verzwakken.

DAMME EN OOSTLAND

Jacob van Maerlant schrijft dus dat de vaneel in Oostlant « kivit » heet. Daaruit volgt niet dat hij dit weet uit eigen persoonlijke ervaring. Daaruit volgt niet dat hij in Oostland, in Duitsland heeft verbleven. Hij kan dit van geloofwaardige getuigen hebben vernomen. Nu stelt zich nogmaals de vraag : kon hij te Damme in betrekking komen met zulke getuigen?

De kooplieden uit de Hansasteden van het noorden van Duitsland, Oosterlingen genaamd, onderhielden drukke betrekkingen met Damme, de grote zeehaven in het westen van Europa. In de dertiende eeuw hadden ze er hun kantoren. In 1252 verkregen ze van Margareta van Constantinopel een gunstiger tolregeling, vervat in het « Toltarief van Damme » :

« Nos, Margareta Flandrie et Haynoie comitissa et ego filius ejus, comes Flandrie, notum facimus quod consilio nobilium et peritorum nostrorum super hoc habito, ex parte nostratum, per assensum Hermani, dicti Hoyre, civis Lubeccensis, nuncii specialis mercatorum imperii, habentis plenam potestatem per quarumdam civitatum ipsius imperii patentes litteras super hoc ex parte ipsorum communi assensu de theloneis de Dam et pertinentibus ejusdem ville et libertatibus pertinentibus ad eandem, pro commodo et communi utilitati nostri et universorum mercatorum predictorum et etiam aliorum extraneorum ordinavimus in hunc modum »³³.

Hierop volgt dan de « Tolregeling » die een buitengewoon merkwaardig document is waarin de vele handelsbetrekkingen tussen Damme en de Oosterlingen in het midden van de dertiende eeuw kunnen worden nagegaan.

Ook te Brugge hadden, toen Jacob zijn « Der Naturen Bloeme » schreef, de Oosterlingen zich reeds gevestigd.

(33) L.A. Warnkoënic, *Histoire de la Flandre*, 1836, T. II, blz. 444.

« Les marchands allemands (Oosterlingen), aldus A. Duclos, de diverses villes confidérées obtinrent leurs premiers privilèges à Bruges en 1252 et 1253 »³⁴.

Zij bouwden er hun Oosterlinghen Huus. Les « Oosterlinghen ou coopliden van den roomschen rike van der duutscher tonghe (1359) », sont cités comme établis à Bruges, dès le XIIIe siècle³⁵.

« De Oosterlingen kwamen naar Brugge, waar ze de produkten van de Oostzee kwamen uitwisselen tegen de Vlaamse lakens en de voortbrengselen uit de gebieden van de Middellandse Zee en de Atlantische Oceaan. De Duitsers kwamen naar Brugge langs de binnenwateren die de Scheldemonding in verbinding stelden met de Zuiderzee : het varen door de wilde zee werd zoveel mogelijk vermeden. In 1252-1253 kregen de Oosterlingen te Brugge hun voornaamste voorrechten : vaststelling van de tolrechten en stichting van een eigen stad : Hoeke. De onderhandelingen werden gevoerd door twee raadsleden van Hamburg en Lübeck, die handelden in naam van de « Koopliden van het Roomse Rijk ». Lübeck was het hoofd geworden van deze handelsvereniging. Ze was machtig geworden omdat ze de verbinding vormde tussen de Oostzee en het West-Duitsche gebied »³⁶.

Wij kunnen ons voorstellen dat Jacob van Maerlant, in gesprek langs de haven van Damme met die Oosterlingen, de Kievieten zag voorbijvliegen en neerstrijken in de weiden en dat de kooplieden er naar wijsden en zegden : Kievit — avis teutonica dicta Kievit. De dichter vond deze benaming, die de langgerekte schreeuw van de vogel nabootste — a sono vocis — zo leuk, dat hij in zijn « Der Naturen Bloeme » eraan herinnerde en schreef : « Kievit heet het in Oosterland ».

Brugge lag 5 km ten zuiden van Damme, en Hoeke 5 km ten noorden ervan. Juist in het midden van de dertiende eeuw was er een zeer drukke handel tussen Damme en de Oosterlingen, de kooplieden uit de Hansasteden van Duitsland. Jacob van Maerlant kwam te Damme zelf meer dan eens in betrekking met deze kooplieden. Van hen zal hij vernomen hebben dat de vaneel bij hen « Kievit » werd genoemd.

J. Van Mierlo schrijft : « *Was hij daar nooit geweest (te weten te Maerlant), waarom zou hij opzettelijk verklaren, dat die vogel Kievit heet in Oosterland? Hij moet dus, volgens J. Van Mierlo, een bijzondere reden hebben gehad om dit te vermelden, en die*

(34) A. Duclos, *Histoire de Bruges*, blz. 46.

(35) A. Duclos, *a.w.*, blz. 352.

(36) Dr. J. De Smet, *De Vlaamsche en de Duitsche Hanze, Gidsenbond, Brugge*, blz. 12 en verder, blz. 20 en 21 : *De Duitsche Hanze te Brugge*.

reden was dat hij dit uit persoonlijke ervaring wist »³⁷. Wij geven toe dat hij een bijzondere reden moet hebben gehad, maar daaruit volgt niet dat hij te Maerlant had verbleven³⁸.

JACOB VAN MAERLANT EN DE HOLLANDSE OPDRACHTGEVERS

We komen aan het laatste, misschien het gevaarlijkste bezwaar tegen de voorstelling dat het Vlaamse Maerlant in de naam van de dichter voortleeft.

*« De vele werken die Jacob voltooide voor Hollandse opdrachtgevers bewijzen voorzeker drukke betrekkingen met hen. Als kosten van Maerlant op Voorne kon hij in Holland zelf bekend zijn geraakt en al die bestellingen hebben ontvangen. Zijn betrekkingen met zovele Hollandse opdrachtgevers verklaren zich dus alleen ongedwongen op deze wijze »*³⁹.

Wanneer we de vele werken van de dichter nagaan dan vinden we er slechts drie die met zekerheid een Hollandse opdrachtgever hadden : Merlijn, Der Naturen Bloeme en de Spieghel Historiael. Drie is nog niet zo'n groot aantal. Vele werken van de dichter komen ten onrechte de reeks aanvullen. *« De Historie van Troyen heeft geen opdrachtgever »*, schrijft J. Van Mierlo, *« doch werd gemaakt te Merlant »*. Doch als dit Merlant nu eens het Vlaamse Merlant was?

« De Heimelichheit werd wel geschreven voor Floris V bij zijn meerderjarigheidsverklaring », — doch dit is loutere veronderstelling.

« Sint Franciscus werd geschreven voor de Minderbroeders te Utrecht », — doch die Minderbroeders die er hem om hadden verzocht waren Vlamingen uit het klooster van de Braamberg te Brugge, die naar Utrecht waren verplaatst.

(37) J. Van Mierlo, *a.w.*, blz. 64.

(38) Het was niet uit eigen persoonlijke ervaring dat de dichter wist dat het onveilig was op zee en op de Rijn. Hij schrijft in Wapene Martijn :

v. 619 « Over see noch upten Rijn
620 Soudemen niemen ontliven ».

Hier zinspeelt de dichter zonder twijfel op de burchten en kastelen langsheen de boorden van de Rijn opgetrokken en van waaruit degenen die op de Rijn vaarden werden lastig gevallen, bestolen en vermoord.

v. 635 « Hierom bouwt men met veel spoed,
636 Burchten, versterkte steenen
637 Om velen te doen weenen ».

Ook deze bijzonderheid heeft hij van de Oosterlingen te Damme vernomen, zoals hij van hen had vernomen dat de vaneel er « kivit » heette.

(39) J. Van Mierlo, *a.w.*, blz. 64.

J. Van Mierlo schrijft dat *Martijn* hoogstwaarschijnlijk een Hollander was :

« *Dat nu die Martijn die naar Utrecht trekt, een Hollander dus hoogstwaarschijnlijk, ooit met Jacob te Snellegem of te Damme zou hebben samengewoond, is zo goed als uitgesloten* »⁴⁰

In Martijn zien we bij voorkeur een Minderbroeder uit het klooster te Brugge. Jacob woonde te Damme en Martijn te Brugge. Martijn kan dus terecht schrijven, wanneer hij in het klooster te Utrecht verbleef :

« Jacob, du woens in den Dam
Ende ic t Utrecht ; dies ben ic gram
Dat wi dus zijn versceden »⁴¹.

Ik begrijp dan ook niet hoe J. Van Mierlo uit deze verzen het besluit kan trekken dat Jacob en Martijn hebben samengewoond te Maerlant bij Den Briel :

« *Dan te Maerlant op Voorne. En beiden kunnen om dezelfde reden uit hun dienst op Voorne zijn ontslagen geworden : bij de meerderjarigheidsverklaring van Floris V* »⁴².

Als men aan de verbeelding vrije teugel laat...

Er ligt geen enkel bewijs voorhanden dat Jacob en Martijn de leermeesters waren van de jonge Floris te Voorne⁴³. De jonge graaf verbleef bij zijn tante Aleyd, die einde maart 1258 voogdes werd. De voogdij werd haar ontnomen door Otto van Gelre na 22 januari 1263. — Aleyd verbleef dikwijls in Zeeland ; voornamelijk te Middelburg. (Arch. Groot Seminarie, Brugge, oork. 352). — Daarna woonde ze in Holland waar Floris voorlopig nog bij haar bleef. Het is te vermoeden dat Floris zijn kinderjaren in Middelburg heeft doorgebracht, wat dan ook zou uitleggen hoe de abt van de Onze-LieveVrouweabdij te Middelburg en geen ander abt, zelfs niet de abt van de Eekhout uit Brugge, de oorkonden ondertekent die Floris op 24 oktober 1268 te Brugge uitgaaf⁴⁴.

Floris V werd in 1254 geboren. Toen zijn vader, Willem II, stierf

(40) J. Van Mierlo, *a.w.*, blz. 64.

(41) Dander Martijn (14-16).

(42) J. Van Mierlo, *a.w.*, blz. 63-64.

(43) Aleyd werd « *tutrix Hollandiae et Zeelandiae* ». Otto II komt na Aleyd, sedert 1 februari 1263, als voogd voor. Na de slag aan de Vermouts-ee (22 januari 1263) trekt Otto Zeeland binnen, en wel naar Middelburg. Aleyd trekt weg of vlucht naar Holland, waar de jonge Floris nog voorlopig bij haar blijft. (zie H. Obreen, *Floris V*, 15-17). Hoe kan Jacob van Maerlant dan de leermeester zijn geweest van de jonge Floris. Deze laatste kwam niet naar het stadje Maerlant en Jacob was als koster van Maerlant (indien hij het ooit was) door zijn ambtsbezigheden zozeer aan dit plaatsje verbonden, dat hij het niet regelmatig verlaten kon om zich tot bij de jonge Floris als leermeester te begeven.

(44) Van den Bergh, *Okk. van Holland en Zeeland II*, nr 174 en nr 175.

— was hij amper 2 jaren oud en 4 jaren toen Floris De Voogd de dood vond in een steekspel te Antwerpen. Wanneer hij met zijn vaders zuster Aleyd, de weduwe van Jan van Avesnes, naar Holland vluchtte, was hij slechts negen jaren oud. Een kind van 9 jaren kon niet elke dag zijn verblijfplaats in Holland verlaten en Jacob in Oost-Voorne opzoeken.

Het is alles behalve zeker dat Martijn en Jacob te Maerlant op Voorne de leermeesters waren van de jonge Floris, en dat Martijn een hollander was.

Een Hollander?

Hoe komt het dan dat Jacob hem nooit in zijn werk iets van hun verblijf op Voorne in herinnering brengt? Maerlant - Den Briel - de Maas, worden er niet in vernoemd. Geen enkel toespeeling op Zeeland of Holland komt in zijn *Dander Martijn* voor. — De dichter vermeldt geen enkel detail over Voorne, terwijl hij integendeel het Zwin beschrijft, dat goud of zilver, staal of tin aanvoert⁴⁵. Een weinig verder schrijft de dichter :

v. 153 « Also vele als dieden mach een zant

154 Jeghen Cassenberch in vlaenderlant »⁴⁶.

De dichter kon even goed schrijven : tegen een druppel water in de Maas. Dat zou toch verwijzen naar hun verblijf te Maerlant. Maar nog eens, nergens een bijzonderheid over Voorne.

In *Dander Martijn* roept de dichter de hulp in van Sint Baaf :

« Also help mi sinte bave »⁴⁷.

De H. Bavo is de enige heilige die in *Dander Martijn* aanroepen wordt. Er moet toch een bijzondere reden zijn waarom de dichter deze heilige vermeldt. Die reden heeft men nog niet in Holland gevonden, noch in Voorne, noch te Utrecht. De H. Bavo was echter vanaf de 9e eeuw de patroon van Houtave, het geboortedorp van Jacob de Coster van Maerlant⁴⁸. Ook dit brengt ons naar Vlaanderen terug.

Jacob en Martijn hebben dus hoogstwaarschijnlijk nooit te Voorne samengewoond, en waren nooit de leermeesters van de jonge

(45) *Dander Martijn*, I, v. 8.

(46) *Ibidem*, v. 153-154. — De ridders van Roden onderhielden drukke betrekkingen met Sybilla van Waverij en Lillers. Hun bezittingen in Houtave en Nieuwmunster hielden ze van haar in leen. De weg van Snellegem naar Lillers en Bethune (waar de heren van Dendermonde woonden) liep langsheen de Casselberg. Het is mogelijk dat de dichter Jacob, op een van zijn dienstreizen, de Casselberg in de verte heeft zien opduiken en dat deze op hem een geweldige indruk heeft gemaakt, dat dit eerste zicht van de hoogste berg in Vlaanderen de klerk uit het platte Brugse Ambacht diep heeft getroffen, zodat dit beeld hier nu bij hem opduikt.

(47) *Dander Martijn*, v. 143.

(48) J. Noterdaeme, *Het Oosthof en Houtave*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1956, blz. 107.

Floris. — De Heimelichheid werd dan ook niet voor Floris V geschreven.

J. Van Mierlo schrijft : « *De Heimelichheit werd wel geschreven voor Floris V bij zijn meerderjarigheidsverklaring* »⁴⁹

Deze bewering heeft geen vaste grond en is een loutere veronderstelling, die dan nog door de feiten wordt tegengesproken.

De *Lapidarijs*, de *Sompniarijs*, de *Torec* en de *Alexander* werden volgens de nieuwe chronologische orde van de werken van de dichter, zeker in Vlaanderen geschreven en hadden geen Hollandse opdrachtgever. Ten slotte komen hiervoor slechts drie werken in aanmerking : *Merlijn*, *Der Naturen Bloeme* en *Spiegel Historiae*.

De *Merlijn* werd geschreven ter ere van Albrecht, heer van Voorne. Hoe kwam Jacob in contact met de burggraaf van Zeeland? Hoe verkreeg hij deze bestelling?

Ten Noorden van de kerk van Houtave, te Mallant (Marlant) woonde het geslacht De Coster, waarvan Weitkinus de Coster, clericus te Houtawa, klerk van Houtave, in de eerste helft van de dertiende eeuw de voornaamste vertegenwoordiger was. Hij was een leenman van Gerardus van Roden, Heer van Snellegem, de jongere broeder van Radulfus van Roden, Heer van Melle. Indien de dichter van *Merlijn* Jacob de Coster heette, tot die familie de Coster van Maerlant behoorde, en klerk was van de ridder Gerardus van Roden, dan leveren de bestellingen van de *Torec* en van de *Alexander* geen moeilijkheden op. De *Torec* werd geschreven voor een van de ridders van Roden. Deze hadden vroeger in Engeland krijgsdienst verricht en er lenen van de koning verkregen. De *Alexander* werd geschreven voor Heila van Roden, die te Schelderode woonde en een bloedverwante was van zijn heren. De zoon van Radulfus heette Gerardus. Toen Jacob zijn *Alexander* schreef en zijn *Merlijn*, had Gerardus reeds zijn vader opgevolgd. Hij was gehuwd met Katarina van Gysaing, dochter van Jean IV, heer van Cysoing, een der vier paires van Vlaanderen⁵⁰. Albrecht van Voorne was de zoon van Hendrik, heer van Voorne, burggraaf van Zeeland. Deze laatste had reeds in 1231 een overeenkomst gesloten voor een huwelijk met een andere dochter van Jean IV van Gysaing⁵¹. Wij

(49) J. Van Mierlo, *a.w.*, blz. 64.

(50) Invent. Sommaire des Arch. Dép. France-Nord, I. B. 395 Carton. page 264. Het huwelijk blijkt uit de oork. nr 279, Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bavon : Gerardus de Rodes miles et dilecta uxor mea Katherina... 1252.

(51) Ibidem, II. B. 1545 Carton. page 504.

Zie : Leuridan, *Les Sires de Cysoing et leur domaine féodal*, Roubaix, A. Reboux, 1898 : En 1226, Raoul, seigneur de Rodes, promettait à Jean de Cysoing de marier son fils aîné à Catherine, fille du dit Seigneur de Cysoing, et donnait pour caution de sa promesse Robert de Bethune, seigneur de Tenremonde.

Si ce mariage ne se faisait pas, il s'obligeait à payer 1000 marcs. (Chambre des Comptes à Lille - Inventaire Godefroy n° 435).

kunnen ons voorstellen dat Katarina van Gysoing de *Alexander* heeft doorgezonden naar haar zuster in Voorne. Op 15 oktober 1256 hadden de echtgenoten van de twee gezusters, Hendrik van Voorne en Gerardus van Roden, elkander ontmoet te Brussel en er het akkoord van Péronne ondertekend. De *Alexander* viel zeer in de smaak van de Heer van Voorne, des te meer daar de dichter in de *Alexander* optrad voor de vrije doorvaart van de Schelde, — het eeuwige twistpunt tussen Vlaanderen en Zeeland — de Vlamingen die aan het kasteel van Rupelmonde de Zeeuwse schepen praaiden uitscheldt voor rovers, en de hertog van Brabant er een verwijt van maakt dat hij het verdrag van Péronne niet stipt deed onderhouden. Hendrik van Voorne stond aan het hoofd van de afvaardiging van de Hollandse en Zeeuwse edellieden die in 1256 te Brussel dit verdrag hebben goedgekeurd. De houding van de dichter, die in de *Alexander* kordaat het standpunt van Zeeland had verdedigd, kon niet anders dan de aandacht van de burggraaf van Zeeland op zich vestigen.

Albrecht van Voorne volgde zijn vader op als burggraaf van Zeeland tussen 21 februari 1259 en 1 mei 1261. Zou het dan te verwonderen zijn dat de vrouw van Hendrik van Voorne aan haar zuster zou hebben gevraagd bij de klerk van de Heren van Roden, die de *Alexander* had gedicht, een werk te bestellen ter eer van haar zoon, Albrecht van Voorne, nu deze burggraaf van Zeeland was geworden? De dichter zelf was er op de hoogte van dat er een exemplaar van zijn *Alexander* was besteld geweest aan het hof van de Heren van Voorne en dat Albrecht van Voorne de *Alexander* reeds had gelezen en genoten vóór hij zijn *Merlijn* schreef. De klerk van de Heren van Roden maakte zich in de proloog aan Albrecht bekend en schrijft :

Jacob de coster van Merlant
 Dien ghi tevoren hebt bekant
 In des conincs Alexanders geesten.

Te voren hebt bekend, t.t.z. gij kent mij reeds omdat gij de *Alexander*, die ik heb gedicht, hebt gelezen.

Albrecht van Voorne was een zeer invloedrijk man en een der voornaamste edelen aan het hof van graaf Floris. Hij speelde een leidende rol in de regentschapsraad gedurende de minderjarigheid van de graaf. In 1266 aanvaardde Floris officieel de regering « bi rade des heren van Voorne... ende sommige ander heren vanden lande ».

En juillet 1231, Jean, de l'aveu de son fils aîné, promettait d'indemniser Robert, qui s'était rendu caution envers Henri de Vorne, chevalier, pour le mariage de sa fille avec le dit Henri (Chambre des Comptes de Lille, Inventaire Godefroy n° 543).

Nu Jacob van Maerlant was doorgedrongen tot in het hof van de heren van Voorne leveren de bestellingen van de andere twee werken geen moeilijkheden meer op. Zijn naam was gemaakt. De *Alexander* en de *Merlijn* hadden de aandacht van het hof op de dichter gevestigd. De weg voor nieuwe bestellingen was gebaad.

De ridder Jan II van Gistel heeft waarschijnlijk het *Leven van de H. Clara* bij Jacob van Maerlant besteld⁵². Zijn zoon, Jan III was gehuwd met Margareta van Durbuy, de zuster van de vrouw van Albrecht van Voorne, Catharina van Durbuy. Beide gezusters hadden hun aandeel in de tol te Damme, waar de dichter woonde. Catharina van Durbuy was, op zijn zachtst uitgedrukt, de vriendin van Floris V. Deze graaf was gehuwd met een dochter van Gwijde van Dampierre en kwam meer dan eens langs Damme naar Brugge, waar Floris de beroemde dichter kon vinden. Contactpunten zijn er genoeg. Het moet ons niet verwonderen dat Jacob de bestelling kreeg van de graaf van Holland.

«Der Naturen Bloeme» werd besteld door Nicolaas van Cats. Hij was de zoon van Gerolf van Cats, van wie het geweten is dat hij rechten bezat in de tol te Damme.

Nicolaas van Cats, was heer van Noord-Beveland, speelde een belangrijke rol in het leven van graaf Floris V. In 1278 was hij de voornaamste raadgever van de graaf.

Tot wie konden Nicolaas Van Cats en Floris V zich beter wenden dan tot de alom beroemde dichter van Damme. Zijn naam alleen stond borg voor de degelijkheid van zijn werk. De dichter hoefde zich niet naar Zeeland of Holland te begeven om daar een opdrachtgever te zoeken en in het gevele te komen van Zeeuwse of Hollandse ridders. Zij zelf kwamen naar Vlaanderen, naar Brugge en naar Damme. En daarmee valt ook het laatste bezwaar dat tegen de stelling van het Brugse Maerlant werd ingebracht. De drie bestellingen van de Hollandse opdrachtgevers verklaren zich ongedwongen zonder een verblijf van de dichter op Voorne.

V

MAERLANT BIJ DEN BRIEL of MAERLANT TE HOUTAVE?

Wij staan voor twee hypothesen : Jacob van Maerlant betekent : Jacob, koster te Maerlant, ofwel Jacob die heet de Coster, geboren te Maerlant. Er is geen enkel reden die dwingt de eerste hypo-

(52) J. Noterdaeme, *Jacob van Maerlant en het «Leven van de H. Clara» in Handelingen voor Geschiedenis (Emulatie)*, Brugge, 1958, blz. 97-114).

these te volgen, en geen enkel bezwaar tegen de tweede hypothese houdt stand. Het is logisch slechts dan het Brugse Maerlant af te schrijven, als het niet meer te verdedigen is. Er zijn bovendien nog andere uitzichten die er ons toe brengen de tweede veronderstelling te volgen. Zij brengt immers de oplossing van een reeks vragen die in het Maerlant-probleem waren opgerezen en waarop de eerste hypothese geen antwoord heeft gevonden.

Waarom denkt de dichter in zijn *Alexander* in de lof der vaderlandsliefde in de eerste plaats aan Brabant? Waarom stelt hij Brabant bovenaan? — Hij vermeldt eerst Brabant: *Die Brabantsoen prijst Brabant* — omdat zijn Heren doorgingen voor Brabantse ridders. Het land van Roden heette vroeger Brabantum. Gerardus van Roden en Hildegarde, zijn vrouw, schonken in 1214 vrijheid van tol aan de abdij van Sint-Baafs te Gent voor haar vier hofsteden in *Brabantia sitas, in terra nostra*, die lagen in Brabant, in onze heerlijkheid, in het land van Roden, te Houtem, Vlinderzele, Sualme en Gizenzele⁵³. Van Mierlo schrijft: De ridders van Roden zouden toch geen eigenlijke Brabanders zijn geweest en zo klopt de beschouwing van E.H. Noterdaeme niet juist⁵⁴. De ridders van Roden beschouwden zich in de dertiende eeuw (zie de oorkonde bovenaan) als Brabantse ridders. Het bezwaar van J. Van Mierlo heeft dan ook geen waarde.

Hoe komt het dat de dichter in zijn *Alexander* zijn eigen landgenoten, de Vlamingen, die het kasteel van Rupelmonde bezet hielden, uitscheldt voor rovers? Het antwoord ligt voor de hand. De ridders van Roden beschikten over de tol aan de Brabantbrugge te Gent en te Schelderode⁵⁵. Zij hadden er belang bij dat de vrije doorvaart op de Schelde niet werd verhinderd. Heila van Roden, die de *Alexander* bestelde, woonde te Schelderoden. De dichter verdedigt haar belangen. Wiens brood men eet, diens woord men spreekt.

Waarom verwijt de dichter aan de hertog van Brabant dat hij niet kordaat optreedt te Rupelmonde, en waarom vernoemt hij nergens de gravin van Vlaanderen, die nochtans verantwoordelijk is voor de houding van de bezetting van het kasteel te Rupelmonde? De oude hypothese geeft op deze vraag geen antwoord. In de nieuwe hypothese ligt het antwoord voor de hand: de heren van Roden maakten deel uit van het hofpersoneel van de gravin. De dichter kon zijn heren bij haar niet in het gedrang brengen.

(53) Serrure, *Cartulaire de Saint-Bavon*, nr. 108, p. 88.

(54) *Verslagen en Mededelingen, a.w.*, blz. 55.

(55) A. Van Lokeren, *Chartes et Documents de l'abbaye de Saint-Pierre*, nr 460, p. 24.

De Torec werd, volgens de oude hypothese, te Maerlant bij Den Briel gedicht, dus na de Alexander. J. Van Mierlo schrijft echter : « *Om strijd werd van dit gedicht gezegd dat het Maerlant's zwakste werk is. Ik wil de echtheid nog niet loochenen op één voorwaarde dat de Torec zijn eerste werk is geweest* ». Zijn eerste werk? Dus gedicht vóór de Alexander, die zonder twijfel in Vlaanderen is ontstaan. Hoe kan de Torec dan te Maerlant bij Den Briel zijn gedicht? Hier staat men in de eerste hypothese voor een onoverkomelijke moeilijkheid. In de tweede voorstelling zijn er geen moeilijkheden : de Torec werd, volgens de nieuwe volgorde van de werken van de dichter, vóór de Alexander, dus in Vlaanderen, gedicht.

In Dander Martijn schrijft de dichter : Zo helpe mi Sinte Bave. Waarom neemt de dichter hier zijn toevlucht tot deze heilige? In de oude hypothese blijft men het antwoord schuldig. Het ligt nochtans voor de hand. De H. Bavo was in de dertiende eeuw en zelfs vroeger vóór deze eeuw, de patroonheilige van Houtave, de parochie waar Jacob de Coster geboren werd.

Hoe komt het dat de dichter een bestelling krijgt van de Heer van Voorne? Omdat hij te Maerlant bij Den Briel woonde, wordt er in de oude voorstelling geantwoord. Maar juist dat moet worden bewezen. Waarom is hij uitgeweken naar Voorne? Zal men nog beweren dat het was om politieke redenen? Waarom is hij na vijf of zes jaren teruggekeerd naar Vlaanderen? De familiebanden tussen de Van Rodens en de Van Voornes geven in de nieuwe hypothese een zeer aanvaardbare en ongedwongen uitleg voor de bestelling. De vrouw van Gerardus van Roden, Katarina van Gysoing was de zuster van de vrouw van Hendrik van Voorne⁵⁶. Katarina heeft de Alexander, waarin de dichter partij kiest voor het Zeelandse standpunt, aan haar zuster doorgegeven. De aandacht van de Heer van Voorne, burggraaf van Zeeland, werd aldus getrokken op de klerk van de Heren van Roden, en hieruit volgde de bestelling van een werk « *Te eren den heer Aalabrechte, den heer van Vorne* ».

J. Van Mierlo schrijft : *Hoe jammer ook voor de theorie, dat onze dichter zich nergens eens ondubbelzinnig Jacob de Coster noemt, wat men toch zou mogen verwachten indien hij werkelijk zo heette ; maar ofwel eenvoudig Jacob en zo gewoonlijk ofwel soms Jacob van Maerlant, een enkel maal Jacob die coster van Merlant*⁵⁷. Zou dat argument niet soms een zwaard zijn dat langs twee zijden snijdt? Hoe jammer voor de oude theorie dat de dichter

(56) Zie boven.

(57) J. Van Mierlo, *Jacob die coster van Maerlant*, in *Wet. Tijd.*, 1955, 537.

zich geen enkel maal met zijn toenaam bekend maakt? Hij heette niet Van Maerlant. Welk was zijn eerste toenaam? In de nieuwe theorie heeft hij zich toch eenmaal met zijn toenaam bekend gemaakt — de eerste maal dat hij schreef voor een vreemde besteller. Het is te begrijpen dat hij het toen deed. In de oude theorie heeft hij nooit en nergens zijn toenaam vermeld.

Van Maerlant was Jacobs dichtersnaam. Normaal moeten wij in die naam de geboorteplaats van de dichter terugvinden. Indien hij de Coster heette, en geboren was in het Brugs Ambacht, te Malant of Marlant in Houtave, zijn er geen moeilijkheden. Jacob van Maerlant was niet geboren te Maerlant bij Den Briel. De voorstanders van het Brielse Maerlant voelen zich dan ook in het nauw gedreven, wanneer zij die naam moeten rechtvaardigen. Zij hebben er geen ander uitleg op gevonden, dan dat de dichter die naam heeft aangenomen omdat hij in het Brielse Maerlant roem had verworven. Nu het echter vaststaat dat hij daar bitter weinig kan hebben geschreven, valt ook deze verklaring weg.

Er is nog iets dat pleit tegen de veronderstelling dat de dichtersnaam aan het Brielse Maerlant zou zijn ontleend. Men heeft zich er reeds over verwonderd dat de dichter zich zijn gehele leven zou hebben genoemd naar een plaats waar hij slechts gedurende betrekkelijk korte tijd gewoond zou hebben⁵⁸. Deze verwondering kan nu alleen groter worden, wanneer men bedenkt dat de dichter op Voorne, waar hij blijkbaar relaties onder de hoogste standen had, dan ook onvermijdelijk het riddergeslacht Van Maerlant zou hebben leren kennen. Het is onaanvaardbaar dat de vreemdeling die slechts koster was, het zou hebben bestaan de eenmaal gebruikte ondubbelzinnige aanduiding de coster van merlant te laten vallen, om de naam van de ridders Van Maerlant aan te nemen. In het Brugs Ambacht daarentegen was er niets van deze aard dat hem in de weg stond zich Van Maerlant te noemen.

Deze verwondering kan slechts groter worden wanneer men bedenkt hoe weinig waarschijnlijk het is dat Jacob zich aan de Heer van Voorne zou hebben voorgesteld als koster van Maerlant. Wij kunnen aannemen dat de dichter zich zelf te Damme de naam Van Maerlant zou hebben gegeven, omdat hij te Maerlant roem zou hebben verworven. Wij kunnen echter niet aannemen dat hij tegenover de Heer van Voorne, in een werk door deze laatste besteld, zich zou hebben beroemd dat hij koster was te Maerlant. De machtige Heer van Voorne zou hem op een of andere wijze naar Voorne hebben laten komen, na het lezen van de Alexander,

(58) J. Van Mierlo, *Jacob, die coster van Maerlant*, in Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1952, 65.

waarin de dichter het standpunt van de Zeeuwen verdedigt, en deze machtige Heer zou hem niets anders hebben kunnen aanbieden dan het kosterschap in het kerkje Maerlant. Hem daaraan te herinneren zou als een kaakslag zijn geweest in het aangezicht van de burggraaf van Zeeland.

In zijn eerste werken noemt de dichter zich slechts Jacob. Onder die naam was hij in Vlaanderen genoeg bekend. Hij hoefde er zijn toenaam niet aan toe te voegen. Het is opvallend dat de dichter juist dan eerst zijn naam voluit schrijft, wanneer hij een vreemde opdrachtgever krijgt. Hij dringt nu in een veel breder lezerskring door. Hij duidt ook zijn toenaam en zijn geboorteplaats aan: *Ic Jacob de coster van Maerlant*. Doch zelfs dat zegt de Heer van Voorne niet genoeg. De dichter wil zich nog beter bekend maken. Hij zal er op wijzen dat hij de schrijver is van de Alexander. Hij weet dat Albrecht van Voorne de Alexander ter lezing heeft gekregen en hij schrijft hem: Gij kent mij reeds door de Alexander die ik heb gedicht:

« *dien gij tevoren hebt bekend in Alexanders geesten* ».

Indien hij koster te Maerlant was, was hij als dusdanig genoeg aan de Heren van Voorne bekend.

Er is dan nog ten slotte het onopgehelderd mysterie van de uitwijking van de dichter naar Voorne. Waarom heeft de dichter het Brugs Ambacht verlaten en is hij zo plots, na een verblijf van ten hoogste vijf à zes jaren in het Brielse Maerlant, naar zijn geboortestreek teruggekeerd? Een voldoende antwoord werd daarop nooit gegeven. Niemand zal thans nog beweren dat hij werd gedwongen Vlaanderen te verlaten, dat hij uit het land werd verbannen om politieke redenen, omdat hij partijganger was van de d'Avesnes. Hij deed het ook niet uit eigen vrije beweging. In de Alexander had hij de lof gezongen van zijn geboortestreek en bekend: *dat bi noit en vant also goet lant alse Bruxambocht*. Hij zou dan onmiddellijk na dat hij iemand die in de vreemde verblijft vergeleken had met een vogel die gevangen zit in een mute, in een vogelkooi, zich zelf hebben verloochend en zijn vaderland hebben verlaten om elders het zeker bescheiden ambt van koster uit te oefenen? Heeft Albrecht van Voorne hem hiertoe uitgenodigd? ook dat is niet waarschijnlijk. Albrecht had de Alexander gelezen en wist dus hoezeer de dichter van zijn geboortestreek hield. Zou hij hem dan naar Voorne hebben geroepen in het stadje Maerlant waar hij hem niets meer kon aanbieden dan het kosterschap, op gevaar af dat de dichter heimwee zou gevoelen naar zijn geboortestreek en zich te Maerlant niet zou gewennen? Albrecht van Voorne wist immers dat de dichter had geschreven:

Also mint die voghel dwout,
 Daer hi in hevet grote ghewout ;
 Al dademene in ene warme mute,
 Mach hi, hi vlieghet ute.

Is het uitwijken naar het Brielse Maerlant een mysterie gebleven, het terugkeren naar het Brugs Ambacht, en waarom juist naar Damme, is het eveneens. J. Van Mierlo voelde zich genoodzaakt te veronderstellen dat de dichter in het Brielse Maerlant in een ziekelijke toestand verkeerde, dat hij er leed aan een slepende ziekte, en dat daar de reden lag waarom hij Voorne vaarwel zegde. Er moest toch iets op worden gevonden. Hoe komt het dan dat de dichter juist te Maerlant een verbazende aktiviteit aan de dag legde? Zijn literaire bedrijvigheid was er ontzettend. In een zeer korte tijdspanne zou hij er een groot aantal werken hebben geschreven. Hij was er bovendien koster en leermeester van de jonge graaf. En dat alles in een ziekelijke toestand?

Al deze moeilijkheden vallen weg in de veronderstelling dat de dichter nooit het Brugs Ambacht heeft verlaten. De nieuwe theorie geeft ook een voldoende uitleg voor het feit dat de dichter zich te Damme heeft gevestigd⁵⁹. Ze stelt geen problemen. Is ze dan niet de meest logische?

In Wetensch. Tijdingen heeft zich een lang debat ontsponnen nopens de vraag of Jacob de Coster van Maerlant te vereenzelvigen is met Jacobus Custos uit het obituarium van Snellegem. Wij geven hier duidelijkheidshalve de volledige tekst van het obiit : Obiit Dominus geerardus Myles et Margareta uxor eius qui contulit pbro ij S. par. Custodi Xij d. par. sup. mansionem Jacobi Custodi(s) infra atrium. De ridder Gerardus van Roden en zijn vrouw Margareta van de Woestine hebben dus een jaargetijde gesticht, waarmede het huis belast werd waarin Jacobus Custos woonde. Dit huis stond binnen het atrium of kerkplein van Snellegem. De woorden Jacobus Custos kunnen worden vertaald door Jacob, de koster van de kerk, of ook nog door Jacob die heet de koster. Deze laatste vertaling zou ons brengen tot Jacob de Coster van Maerlant, zoals onze dichter zich noemt in de Merlijn.

Heel het debat stond los van de nieuwe theorie of wending van het Maerlant probleem. Deze stelt voorop dat de dichter behoorde tot de familie van Weitkinus de Coster, die in de eerste helft van de dertiende eeuw, in de noordhoek van Houtave woonde en een leenman was van Gerardus van Roden. Zij is niet vastgekoppeld

(59) J. Noterdaeme, *Bij het Maerlant-probleem*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1958, blz. 52-59.

aan Jacobus Custos van het obituarium. Zij staat of valt niet met Jacobus Custos. Zij is er onafhankelijk van. Heel de discussie in Wet. Tijd. was dus van ondergeschikt belang voor wat betreft het Maerlant-probleem. Ze heeft zeer nuttige reacties verwekt, doch heeft de vraag niet opgelost: Was Jacobus custos koster of heette hij de coster? Woonde hij ja dan neen, op de 158 roeden ten oosten van de kerk waarop het huis stond, waarin lang vóór 1619 de kapelaan van de kerk woonde? Op deze twee vragen kon niet met zekerheid worden geantwoord. Zelfs het bestaan van een kapellanie in 1246 kon niet met zekerheid worden bewezen⁶⁰.

Kan er dan geen besluit worden getrokken uit de tekst van het obiit? Een feit staat vast: Jacobus custos woonde binnen het atrium. Hij behoorde dus tot de geestelijke stand. Een tweede vaststaand feit is dat er toen reeds een pastoor was te Snellegem. Het kan echter niet worden uitgemaakt of deze nog op de 158 roeden of reeds buiten het atrium woonde, op de plaats waar in 1478 de nieuwe pastorie stond en nog staat.

J. Van Cleemput heeft met een overvloedig materiaal de betekenis van het woordje *presbiter* in de dertiende eeuw uitgestippeld. Tegenover J. Van Mierlo heeft hij bewezen dat *presbiter* in het vermaarde obiit van het obituarium van Snellegem niet een willekeurig priester betekende, maar de pastoor van de parochie. Ieder, die met de 13de eeuwse diplomatische bronnen uit het graafschap Vlaanderen vertrouwd is, zal dit moeten beamen⁶¹. J. Van Mierlo kwam tot een verkeerde interpretatie, omdat hij vermoedde, dat er in de dertiende eeuw nog geen pastoor te Snellegem was. Hij schreef immers: *men kan geredelijk aannemen dat er zelfs reeds in 1246 een kapellanie te Snellegem was, maar zich tevens afvragen of het toen ook reeds een pastorie was.*, en verder: *waaruit ik eerder zou vermoeden dat Snellegem toen wel een kapellanie was, maar nog geen pastorie*⁶².

Nog geen pastorie? De kerk van Snellegem was een oude fiscuskerk, de moederkerk van vele kerken in het omliggende. Snellegem had reeds een pastoor in het Karolingisch tijdperk, en zelfs vroe-

(60) Het *registrum decimationis biennalis domino regi francorum concessa pro anno 1330-1331* geeft voor Snellegem een inkomen aan van 40 ponden. Dit was, zoals bij nader onderzoek is gebleken, het inkomen van de pastoor en niet dit van de kapelaan. Hieruit kan echter niet worden besloten dat er toen nog geen kapellanie bestond te Snellegem. Ook de koster van sommige parochies werden getaxeerd. Deze van Snellegem niet, omdat zijn inkomen te klein was. Om dezelfde reden viel de kapelaan van Snellegem wellicht buiten de taxatie. Wet. Tijd., J. Noterdaeme, *Jacob de Costere van Maerlant*, 1955, blz. 317.

(61) J. Van Cleemput, *Presbiter, Parochia, Parochus*, in Wet. Tijd., 1958, blz. 49-50.

(62) J. Van Mierlo, *Jacob die Coster van Maerlant*, in Wet. Tijd., 1955, blz. 355 en 356.

ger. Nog geen pastorie in de dertiende eeuw? Hier volgen de namen van enkele pastoors van Snellegem in deze eeuw.

In 1208 heette de pastoor van Snellegem: Lambertus. Er ontstond in dit jaar een geschil tussen de abdij van Sint-Andries en de pastoor van Snellegem. Beide maakten aanspraak op de tienden van de Bencebruch. De tienden werden toegewezen aan de abt van de abdij, omdat deze laatste sedert meer dan 40 jaar de H. Sacramenten aan de bewoners van de Bencebruch toediende⁶³.

In 1221 heette de pastoor van Snellegem Robertus Herebrand. In 1221 tekent hij als getuige in een oorkonde: S. Roberti presbyteri de Snellegem⁶⁴. In 1226 tekent hij: S. Roberti presbyteri de Snellegem⁶⁵, en in 1229: Hiis testibus... Sacerdote de Snellegem scil. Roberto Herebrando⁶⁶.

In het dertiendeuws obituarium van de Sint-Salvatorskerk van Brugge komt het volgend obiit voor: Obiit Dnus Johes de Zerkeghem cur. de Snellegem qui contulit IV sol.⁶⁷.

Het is meer dan een vermoeden dat, wanneer de ridders van Roden zich kwamen vestigen te Snellegem en het boerenhof, het Oosthof, omgevormd werd tot een ridderhof, de pastoor de oude gewis vervallen pastorie verlaten heeft en de ridders een nieuwe pastorie hebben gebouwd op dezelfde plaats waar ze in de vijftiende eeuw stond buiten het atrium onmiddellijk naast het ridderhof. De clericus Jacobus Custos kan in de oude pastorie binnen het atrium hebben gewoond. Deze zou dan de mansio zijn geweest binnen het kerkplein, waarop de last van de fondatie werd gelegd. Volstrekte zekerheid hierover is er echter niet.

Het is ook meer dan een vermoeden dat de clericus Jacobus die binnen het atrium woonde, *de coster* heette, des te meer daar iemand met die naam daar niet komt uit de lucht gevallen. Hij komt daar niet als een indringer. Hij is daar op zijn plaats. Hij is daar als verwacht. Hij past er wondergoed in het kader van Weitkinus de coster (van Maerlant), leenman van de ridder Gerardus van Roden, de Heer van Snellegem. Niemand zal beweren dat de interpretatie: Gerardus custos = Gerardus de coster, geforceerd is. Ze is ongedwongen en ze dringt zich bovenal op omdat ze ons een Jacob de coster van Maerlant geeft, waarin wij onze dichter kunnen terugvinden, een interpretatie die een oplossing brengt

(63) J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1957, blz. 82 en 83.

(64) R.A.Brugge, oork. nr 7073, bl.

(65) R.A.Brugge, oork. nr 7381, bl.

(66) Arch. Sint-Janshospitaal, Brugge, oork. nr 5 (4-1).

(67) R.A.Brugge, *Obituarium van de Sint-Salvatorskerk van circa 1260*, op 10 januari. *Découvertes*, nr 104.

voor een aantal duistere plaatsen in het Maerlant-probleem, die nooit werden opgehelderd.

Het vermoeden van J. Van Mierlo was dus niet gegrond en J. Van Cleemputte had gelijk toen hij beweerde dat presbiter in het obiit van Gerardus van Roden en van zijn vrouw Margareta van de Woestine door het woord pastoor moest worden vertaald.

J. Van Cleemputte had nogmaals gelijk toen hij in verband met hetzelfde obiit en de tekst « *super mansionem jacobī custodīs* » beweerde : dat men normaliter zou moeten verwachten : *supra mansionem Jacobi Custodīs hujus ecclesie*, indien met het woord *custos* de koster van de Snellegemse kerk zelf bedoeld was ⁶⁸.

In het obituarium van Snellegem komen de volgende teksten voor : Obiit Dns Zuenkins Dns de Zerkeghem *condam curatus istius ecclesie* — Obiit Dns Johis Slusius *pbri condam curati istius ecclesie* — Obiit Dns Walterus *curatus hujus ecclesie* a.o.d. MIIIC XXXIII — Obiit Theodoricus *Custos dti loci et ogeva... uxor qui contulit...*

Wanneer in het obituarium van Snellegem een eigennaam wordt vermeld gevolgd door *curatus* of *custos*, dan wordt daar altijd aan toegevoegd : *istius*, *hujus ecclesie* of *dicti loci*. Deze laatste twee woorden ontbreken in het obiit van Gerardus van Roden. Het is niet aan te nemen dat slechts deze tekst een uitzondering zou maken op de in het obituarium algemeen gevolgde regel. Normaliter moeten wij in de tekst lezen : op het huis van Jacob de coster en niet op het huis van Jacob die koster is. Het is aan de tegenpartij te bewijzen dat *custos* hier bij uitzondering de betekenis zou hebben van koster van de kerk. Dit normaliter wordt nog meer kracht bijgezet wanneer wij bedenken dat het er om gaat in het obiit het huis aan te duiden waarop de last van de fondatie wordt gelegd. Indien dit huis de kosterie was, dan kon dit huis onduwbelzinnig worden aangeduid door de woorden : *supra mansionem custodīs infra atrium*. Er is ten slotte nog het feit dat de koster van de kerk van Snellegem in 1478 buiten het atrium woonde. Het is aan de tegenpartij te bewijzen dat hij in de dertiende eeuw niet buiten maar binnen het atrium verbleef. Zolang dit bewijs niet is geleverd, is het normaal dat wij in de tekst lezen : op het huis waar Jacob, die heet de coster, woont.

Wij komen dan tot het volgend besluit : *Jacobus custos* woonde op het atrium, hij was een clericus en heette de coster. Er is geen

(68) J. Van Cleemput, *Jacobus Custos*, in *Wet. Tijd.*, 1955, blz. 414. Kerkarchief. Snellegem, *Obituarium*, folio 1 r - 11 v. - 6 r. - 7 r. Een zeer uitvoerige uiteenzetting van dit probleem en een beschrijving van het atrium te Snellegem verscheen in het *Heemkundig Tijdschrift : Het Brugs Ommeland*, 1961, nr 4.

enkele reden waarom wij hem niet zouden identificeren met onze dichter Jacob van Maerlant.

Wij willen er echter nogmaals op wijzen: de nieuwe voorstelling van het Maerlant-probleem ligt niet vastgebonden aan de Jacobus custos van het obituarium. Ze staat er volledig los van. J. Van Mierlo heeft niet ingezien dat ze stand houdt, zelfs als Jacob de coster van het obiit van Snellegem volledig uitgeschakeld wordt. Indien deze Jacobus niet onze Nederlandse dichter was, en niet tot de familie van Weitkinus de Coster behoorde, dan komt deze eer aan een ander clericus Jacobus de Coster van Maerlant toe. Nu wij echter een Jacobus de coster hebben ontdekt, en dat in de eerste helft van de dertiende eeuw, in een parochie die paalt aan Houtave, en dan nog op het ridderhof van de heren van Roden, is het meer dan logisch dat wij in deze clericus onze grote Middelnederlandse dichter begroeten.